

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історії України

Пояснювальна записка

до дипломної роботи
БАКАЛАВР

на тему: «Становлення Автокефальної Церкви в Україні за часів
незалежності»

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
6.020302 – історія
Кирпиченко Валерій Сергійович

Керівник: к.і.н.,
доц Журавльов Денис
Володимирович

Рецензент: к.і.н.,
доц Майстренко Владислав
Сергійович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1.1. Хрещення Русі та коротка історія церковності на території України. .8	
1.2. Наслідки церковних уній для становлення державності.....	13
Розділ 2. Становлення Єдиної Автокефальної церкви київської традиції.....	25
2.1. Еволюційні процеси автокефалії у період з 1917 по 1936 рік.....	25
2.1. Рух за автокефалію у часи незалежності.....	33
2.2. Значення отримання Томосу та перспективи розвитку православної церкви в Україні.....	53
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Тема релігійного впливу та безпеки є актуальною у контексті утворення Помісної Православної Церкви в Україні та продовження агресії з боку Москви. Утворення Української Православної Церкви (ПЦУ) відокремлює потужну агентурну мережу Федеральної служби безпеки Російської Федерації (ФСБ) та Дипломатичну службу Інтелекту, які діють на території України без прикрас.

Зафіксовано багато фактів роботи Православної Церкви на користь держави-агресора, більшість випадків відомі Службі Безпеки України (СБУ). Тому тема релігійного впливу та безпеки потребує серйозного аналізу та осмислення.

Історія українського народу тісно пов'язана з християнством і спробами сусідніх держав підкорити українську християнську спільноту. Хоча бажання Ісуса Христа було створити єдину християнську спільноту, насправді відбувся поділ.

Рішення Проводу Київської церкви про об'єднання з Римом у 1596 році, а потім з Москвою у 1686 році, широко документовані та обговорювані. Проте унія з Константинополем була узурпацією, оскільки відсутні документи про будь-яку угоду¹. Під час зимового повстання українського народу проти тиранії (Майдан 2013-2014 рр.) суспільство пережило значні зміни. Сучасний молодий вчений Ігор Загребельний описує повстання народу проти несправедливої влади, зауважуючи, що «ліквідація несправедливого режиму для християн не означає нівелювання влади як принципу»².

Цей погляд чітко відображений у богословській традиції Візантії. Український візантолог Андрій Домановський відмічає: «Важливим є те, що для візантійців не особа імператора була священною й недоторканною, а позиція, яку він займав. У Стародавньому Римі шанувалися самі імператори, тоді як у християнській Візантії василевс був сувереном з

¹ Блажейовський Д. Три церковні унії: Львів, 2010. 3 с.

² Загребельний І. Апостольство Меча, християнство і застосування сили: Крила, Тернопіль, 2020. С. 96.

милості Божої. Християнство освячувало не особу правителя, а його владу, ранг і статус у державній системі. І лише після цього — фактичного носія імператорських регалій. Не випадково імператори в офіційних документах, листах чи приватних розмовах ніколи не використовували першу особу. Вони підкреслювали символічну відділеність своєї особи як носія вищого імператорського сану від реальної ідеї влади. Священною й недоторканною була не особа конкретного імператора, який займав трон у певний історичний момент, а верховна влада, яку він представляв. Варто відзначити, що імператорський престол як символічне місце влади шанувався ще за часів самого василевса. Його просто не було»¹.

Розрізнення між законною та нелегітимною владою було типовим для християн у різні епохи та географічні контексти. Московське християнство, проте, виявляється винятком. Ієрархи Московської Церкви піддавалися неприпустимому впливу світської влади, зокрема під час періоду сергіанства — компромісу з комуністичним урядом, який супроводжувався теологічним виправданням цього підпорядкування як «божественного визначення». Проте варто зауважити, що справжня трансформація сталася лише за правління Петра I (1672-1725), який впровадив у Московію модель подчинення церкви державі, аналогічну тій, що була поширена в протестантських державах. У XV-XVI століттях в Московії також існувало розуміння того, що влада може бути нелегітимною. Церковний діяч того часу, Йосиф Волоцький (+1515), писав: «Якщо цар панує над людьми, але сам утратив контроль над гріхами — сріблолобством, гнівом, лукавством, гордістю, невірністю і блюзнірством, то такий цар — не слуга Божий, а дияволів, не цар, а мучитель. За його лукавство Господь називає його не царем, а «Іди, скажи тій лисиці» (Лк. 13, 32). (Дан. 5:20)»².

Після Майдану в Україні відбулися значні зміни у релігійному житті, особливо під час збройної агресії Москви проти Києва. Одним із ключових

¹ Там же. С. 97.

² Загребельний І. Апостольство Меча, християнство і застосування сили: Крила, Тернопіль, 2020. С.98

аспектів цієї нової реальності є оцінка та аналіз можливого позитивного впливу «відкритого православ'я» як ідейної платформи, що сприяє об'єднанню всіх православних України. Важливо також розглянути перспективи подальших об'єднавчих процесів українського православ'я після утворення Православної Церкви України.

Ці питання вимагають глибокого аналізу генезису та сучасного стану українського православ'я в контексті загальноправославних історичних та сучасних змін. Цей аналіз є важливим для вибору православ'я відкритого типу релігійності та засудження релігійного фундаменталізму. Після Майдану та в умовах зростаючої релігійно-конфесійної напруги, дослідження цих аспектів стає актуальним та необхідним для розуміння впливу оновленого православ'я на українське суспільство в релігійній, громадсько-політичній та культурній сферах.

Об'єкт дослідження: Становлення Автокефальної Церкви в Україні за часів незалежності.

Предмет дослідження: Процес формування та визнання Автокефальної Православної Церкви в Україні від моменту отримання країною незалежності в 1991 році до сьогодні.

Хронологічні межі дослідження: 1991 рік — сучасність. Проте задля розуміння формування сучасних процесів ви торкнемося побіжно періоду хрещення Русі, унії та 1917-1936 роки. **Територіальні межі дослідження:** Територія України.

Історіографічний огляд літератури та аналіз джерел.

Дослідження ґрунтувалося на працях вітчизняних вчених, включаючи В. Бондаренка, І. Богачевську, О. Бучму, В. Войналовича, В. Єленського, С. Здіорука, П. Кралюка, О. Сагана, А. Колодного, О. Онищенко, П. Сауха, В. Токмана, Ю. Чорноморця, Л. Филиповича, Г. Христокіна, А. Юраша, П. Яроцького та інших. Питання автокефального руху в Україні завжди викликали інтерес серед дослідників, проте кожна історична епоха розглядала його з нової перспективи. Сучасність намагається надати нову

оцінку етапам становлення, розвитку та відродження православної автокефалії в Україні. Роботи таких авторів, як І. Власовський, А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, О. С. Онищенко та інші, присвячені різним аспектам української автокефалії, заслуговують на особливу увагу.

Основу історіографії цієї проблеми складають документи з Центрального державного архіву Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління УРСР. Проте проблема еволюції автокефального руху в Україні досі лише частково досліджена, що збуджує науковий інтерес. Джерельною базою дослідження є публікації у ЗМІ різних юрисдикцій, підпорядкування та форм власності, які висвітлюють провідні тенденції церковного руху в Україні щодо церковної автокефалії. Цей аналіз охоплює період з кінця 80-х років до 20-х років ХХІ століття. Ми вважаємо, що включення статей із церковних та суспільно-державних видань до наукового обігу є не лише правомірним, а й доцільним з огляду на необхідність комплексного осмислення проблематики.

Мета дослідження: проаналізувати процес формування та визнання Автокефальної Православної Церкви в Україні, виявити ключові події, фактори та акторів, які вплинули на цей процес, та оцінити його наслідки для релігійного, соціокультурного та політичного життя країни.

Завдання дослідження:

1. Вивчити історичні передумови для виникнення потреби в Автокефальній Церкві в Україні.
2. Проаналізувати ключові події та процеси, що відбувалися під час формування та визнання Автокефальної Церкви в Україні.
3. Визначити роль і вплив різних соціальних, політичних та релігійних факторів на процес становлення Автокефальної Церкви.
4. Оцінити наслідки становлення Автокефальної Церкви для українського суспільства, релігійної сфери та міжнаціональних відносин.

Методологія та методи дослідження. Дослідження проводитиметься з використанням історичних та релігієзнавчих методів, а також методів

аналізу та синтезу історичних джерел, наукової літератури та статистичних даних. Також будуть використані методи порівняльного аналізу та логічного узагальнення результатів дослідження.

Історико-генетичний — дозволяє проаналізувати послідовність і хронологію подій. Дає зрозуміти помилки, які були допущені, щоб уникнути їх при плануванні майбутнього.

Історико-системний — дозволяє аналізувати об'єкт як сукупність елементів, які є не просто деякими одиницями, а моделлю системи.

Історико-порівняльний — дозволяє визначити ознаки на основі порівняння предметів, явищ або даних про них. Дозволяє встановити переваги того чи іншого явища чи предмета.

Наукова новизна роботи полягає в систематичному аналізі процесу становлення Автокефальної Церкви в Україні з моменту набуття країною незалежності. Робота виявляє ключові етапи, фактори та акторів, що вплинули на цей процес, і розглядає його наслідки для релігійного, соціокультурного та політичного життя країни. Наукова унікальність полягає в глибокому аналізі взаємозв'язку релігійних, соціальних та політичних аспектів у формуванні церковної ідентичності в сучасній Україні. Теоретичне значення роботи полягає в розширенні наукового розуміння процесів становлення церковних структур у посткомуністичних країнах та їх впливу на суспільство. Дослідження розкриває теоретичні аспекти соціальної динаміки в контексті взаємовідносин між церквою та державою, релігійною та етнічною ідентичністю, а також показує шляхи подолання традиційних слабкостей українського православ'я. Практичне значення роботи полягає в тому, що вона може бути корисною для політичних діячів, дипломатів, представників церковних та громадських організацій, а також для всіх, хто цікавиться сучасною політикою та релігійними процесами в Україні. Результати дослідження можуть служити основою для розробки стратегій управління релігійними конфліктами, сприяти підвищенню рівня релігійної толерантності та сприяти побудові мирного та гармонійного суспільства.

Розділ 1. Утворення і розвиток християнської церкви на історичних територіях України (основні події та наслідки)

1.1. Хрещення Русі та коротка історія церковності на території України

Християнська Церква, у своїй найранішій формі, виникла ще у перші роки нашої ери, в 33-му році, коли Ісус Христос, згідно з християнською традицією, розпочав проповідувати й вибрав апостолів, які мали поширювати Його вчення. Після Воскресіння Христового, коли на апостолів зійшов Святий Дух, вони почали місіонерську діяльність, хрестячи людей в ім'я Христа, і таким чином була заснована Християнська Церква.

На теренах сучасної України цей процес також знайшов своє втілення. Першим хрестителем на цих землях вважається апостол Андрій Первозванний, який, за легендою, заснував християнську церкву у місті Херсонесі, що на Кримському півострові, а пізніше, за легендою, відправився на північ до Києва, внесши свою місійну службу в історію формування християнства на українських землях. Близько 100 року святий Климент заснував у Херсонесі християнську громаду. Близько 300 року в Херсонесі вже існувала Херсонська єпархія»¹.

Придністров'я сповідувало християнство у 4 ст. Є докази ознаки християнських традицій у розкопаних похованнях. У Чернівецькій області знайдено форму того періоду для відливання натільних хрестів. В Керчі зберігся храм Іоанна Хрестителя 8 ст.².

У боротьбі з Хозарією племена об'єдналися в Руську державу зі столицею в Києві. Виникла потреба в релігійному Єдність. Після Аскольда вшановується Рівненська рівноапостольна княгиня Ольга працює закінчено християнізація руської держави. Масово будуються храми»³.

¹ Капранови Б. Історія нашої Церкви: Зелений пес, Київ, 2017. С. 6.

² Там же. С.7.

³ Там же. С. 10.

«Володимир Великий, зайнявши Київський престол, за короткий час розширив державу, і вона стала наймогутнішою в Європі. Князь бачив релігійні відмінності між племенами Русі. У пошуках вирішення цього питання він згадав давнього союзника — Візантія. Після цього він хрестив Київ у 988 р. Вважається, що Київська митрополія була в смуті»⁴.

За часів правління Ярослава Мудрого церква ще більше розвинулася. При церкві в Софії Київській, збудованій Ярославом, створено першу духовну школу і бібліотеку. Покращено переклад книг. Пізніше, за ініціативою князя, священники почали навчати грамотності простий люд. Потім з'явився історична літопис «Повість минулих літ», авторство Нестора Літописця.

У 1054 році церква розкололася на східну і західну, католицьку і православну. У 1169 році принц Володимир залишився у Суздальському князівстві, а Андрій Боголюбський вів війну проти Києва і захопив місто. З того моменту тривала цивілізаційна боротьба між Заліссям і Києвом.

Після цього відбулася боротьба за церкву. Король Данило став провідним у Київській Русі.

Київська церква має багату історію, яка пройшла через низку ключових подій. У 1437-1439 роках її митрополію відновлено, і її делегат взяв участь у Флорентійській унії, спрямованій на об'єднання православної і католицької церков. Невдача у цьому підприємстві призвела до повернення Київської митрополії до Константинополя. У 1561 році було здійснено переклад староукраїнського Написання, а в 1581 році була надрукована Острозька Біблія. У 1589 році Москва надала церкві автокефалію від Константинополя. У 1596 році відбулася Берестейська унія, що призвела до утворення об'єднаної з Римом церкви, відомої сьогодні як УГКЦ. У 1620 році Київ був відновлений мегаполісом, а митрополит Петро Могила збудував численні православні церкви. Проте, під час війн з Хмельницьким і спілкою з московитами Московський

⁴ Капранови Б. Історія нашої Церкви: Зелений пес, Київ, 2017. С. 10.

патріархат знову зазіхався на Київську митрополію. У 1686 році Київ примусово приєднався до Московського патріархату.

У 1917 році імператор Московії зрікся престолу, і Україна розпочала свій шлях до незалежності. Була створена Всеукраїнська православна церковна рада. У 1918 році Рада була скликана, але її роботу перервала наступ комуністичної Червоної Армії.

Після встановлення Гетьманщини Раду знову скликали. 1 січня 1919 року уряд Директорії замінив Гетьманат і оприлюднив закон про створення незалежної від Москви Української Автокефальної Православної Церкви. Однак, новообраний митрополит втік від комуністів після поразки Української Народної Республіки. 14 жовтня 1921 року у Софії Київській був зібраний Всеукраїнський собор церкви, на якому була проголошена Українська Автокефальна Православна Церква, а митрополитом обрано протоієрея Василя Липківського.

У 1924 році Польська автокефальна православна церква отримала Томос, визнаючи її церквою Польщі та Західної України. У 1942 році УАПЦ була проголошена автономією у складі Польської Православної Церкви. Проте, Всеукраїнському собору та його Автокефалії заважали війна та радянська окупація. Після війни УАПЦ почала гуртувати українські громади по всьому світу. У 1946 році відбувся псевдособор УГКЦ у Львові, що приєднав церкву до РПЦ. Ті, хто не погодився, були вигнані або розстріляні. У 1946 році в Німеччині відбувся Архієрейський Собор УАПЦ, який пропагував традиції Української Церкви та ідею утворення Єдиної Церкви для українців усього світу.

У 1990 році Українська Православна Церква отримала незалежність і самостійність в управлінні. У 1991 році відбувся Місцевий Собор, на котрому було схвалено рішення про приблизну Автокефалію. У 1992 році був скликаний Всеукраїнський православний собор, на якому УПЦ і УАПЦ були об'єднані в Українську Православну Церкву Київського Патріархату. З того часу існує постійний перехід громад від Московського

Патріархату до Київського Патріархату. У 1996 році московський росіянин Володимир (Сабодан) був обраний Київським митрополитом. У 1993 році, після смерті Скрипника, новим Патріархом став митрополит Володимир (Романюк). З 1995 року тривали дискусії про єдність УПЦ МП і УПЦ КП, а також про будівництво єдиної УАПЦ. Однак українські православні ще довго перебували в пошуку свого шляху.

З початком війни в Україні релігійне обличчя країни швидко зазнало змін. Священики різних конфесій продовжували служити не лише на парафіях, а й відвідували передові позиції війни, ставши капеланами українських військових формувань.

У квітні 2018 року єпископат УПЦ та УПЦ КП звернулися до Вселенського патріарха з проханням визнати автокефалію Української церкви. Деякі єпископи УПЦ МП також підписали звернення за автокефалію. Президент і Верховна Рада також висловили свою підтримку автокефалії. Це призвело до створення Православної Церкви України.

Враховуючи значні втрати населення та окупацію українських територій, слід зазначити, що лише військове визволення усієї території України від російських військ недостатнє. Для уникнення повторення подібної ситуації потрібно провести «духовне визволення» християн українців від кайданів «руського мира».

Найважливішою складовою такого визволення є створення єдиної Української Помісної Православної Церкви, яка буде гарантом національного пробудження та відродження, а також сприятиме реалізації національної ідеї¹.

«Придатність православних церков для країн з домінуючим православ'ям — очевидне явище. Через це народи бунтували, конфліктували з митрополитами і висували вимоги. Пробудження українців тільки починається. Соціологія говорить, що підтримка Української православної церкви не може бути пов'язана з традиціями

¹ Саган О. Православна Церква України Консистування та перспективи розвитку: Київ: ВРІФ ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2019. С. 73.

православних церков», — зазначив він. Рівень підтримки Київського патріархату вдвічі вище, ніж у УПЦ Московського патріархату. Людям потрібні знання про свою історію, про Церкву, мову, культуру. Без усунення «білих плям» у самосвідомості українців вони легко піддаються пропаганді московських маніпуляторів. Митрополит ЕПІФАНІЙ»¹.

15 грудня 2018 року в соборі Святої Софії Київської відбувся Об'єднавчий собор. Попередньо відбулися Помісні собори УПЦ Київського патріархату та УАПЦ, на яких було прийнято рішення про припинення діяльності як окремих релігійних організацій та об'єднати в одну Православну Церкву України. Делегати Собору були всіх ієрархів УПЦ КП, УАПЦ і двох ієрархів від УПЦ МП, представники духовенства та мирян. Православна церква України була створена одностайно. Обрано Предстоятеля Помісної Православної Церкви України митрополита Епіфанія. Титул Предстоятеля Православної Церкви України — Найблаженніший Митрополит Київський і всієї України. Тут був затверджений Статут Церкви.

5 січня 2019 року стало визначним днем для українського народу, коли Святіший Вселенський Патріарх Варфоломій підписав Томос про автокефалію Православної Церкви України. Цей момент очікувався благочестивим українським народом протягом семи століть, і його підписання відбулося під великим здивуванням та радістю. Наступного дня, 6 січня 2019 року, під час святкової літургії в резиденції Вселенського Патріархату в Константинополі, Патріарх Варфоломій вручив Томос митрополиту Епіфанію, предстоятелю Православної Церкви України. Це подія стала символом завершення довгого шляху до автокефалії для українського православ'я. На 9 січня того ж року усі члени Синоду Константинопольського Патріархату підписали Томос, остаточно оформивши процес отримання автокефалії Помісної Української Православної Церкви².

¹ . Саган О. Єдина Українська Помісна Православна Церква: Київ: КПБА 2016. С. 2.

² Православна Церква України: шлях крізь віки. URL: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/>.

Але Московія з цим не погоджується і боротьба за утворення Церкви Русі-України продовжується, бо «коли Український Православний Патріарх підпорядкує Печерську Лавру, це буде крок до справжньої незалежності», — стверджує Ален Безансон¹

1.2. Наслідки церковних уній для становлення державності

Слова «союз, унія» часто мають негативний відтінок, особливо через довгострокові спроби Москви змусити інші церкви підпорядкувати себе. Історично це слово означало об'єднання групи людей з іншою церквою, але часто відбувалося підпорядкування замість рівноправності, що викликало обурення. У 1054 році унія з Константинополем призвела до поділу церкви на Східну і Західну. Київська митрополія залишилася під контролем Константинополя, що зробило її політичним інструментом у руках імперії. Пізніше унії з Москвою та Римом також не врятували ситуацію. У 2019 році Українська Православна Церква отримала Томос про автокефалію, увійшовши в унію з Константинополем на більш рівноправних засадах. У 1596 році унія з Римом спровокована полонізацією та боротьбою за права українців, але була невдалою через протистояння інших сил. Українська Греко-Католицька Церква захищала українців від латинізації, залишаючи київський обряд і апостольську спадщину. У 1686 році укладена спілка з Москвою, що також мала свої наслідки.

Перехід до Союзу мав низку причин. Частина наших князів мала родові зв'язки з династією Рюриковичів. Крім того, у нас тривалий час існував спільний доступ до Метрополісу. Москвичі, використовуючи нашу слабкість, незаконно призначили себе «усі росіяни», присвоївши нам спільну назву «Русь». Крім того, через православну обрядовість та прив'язаність України до Константинополя, Москва здійснювала

¹ Безансон А. Кордони Європи на сході та російське питання. Незалежний культурологічний часопис «Ї». URL: www.ji.lviv.ua/n10texts/bezanson.htm

поступовий перехід нас до себе, започаткувавши проект «Третього Риму». Греки дозволили відокремлення Руської митрополії та утворення Московської митрополії, а потім ввели терміни «Мала Русь» (Україна) та «Велика Русь» (Московія). За хабар наша Митрополія була підпорядкована Московії¹.

У перебігу історії Київська митрополія завжди фігурувала як підлегла структура, позбавлена рівноправності, незалежності та національної ідентичності. Наслідком цього став відсутній єдність та консолідація в рамках державності. Князі не впливали на духовенство, а відсутнім залишалось українське душпастирство. Значущо, що у цьому періоді Москва, Рим та Стамбул займали певні позиції в сфері релігійного впливу.

На сучасному етапі історичного розвитку України, як суверенної держави, спостерігається поступова тенденція до встановлення повноцінної незалежності та самостійності на міжнародній арені. Українські релігійні організації повинні активно реагувати на ці процеси та працювати над поглибленням співпраці та об'єднанням.

На сучасному етапі історичного розвитку України, як суверенної держави, спостерігається поступова тенденція до встановлення повноцінної незалежності та самостійності на міжнародній арені. Українські релігійні організації повинні активно реагувати на ці процеси та працювати над поглибленням співпраці та об'єднанням.

У зв'язку з цим, одним з важливих завдань сучасного періоду є нормалізація релігійного життя, що є ключовим аспектом національного відродження. Водночас, виникає необхідність в усвідомленні та інтерпретації власної історії, а також визначенні місії та призначення сучасних релігійних установ.

Зокрема, у сучасних обговореннях пропонуються різні підходи до подальшого розвитку церковних структур. Деякі сторони виступають за

¹ Блажейовський Д. Три церковні унії: Львів, 2010. С.26.

розвиток автономії Православної Церкви, інші підтримують ідею відновлення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), а також обговорюється можливість створення незалежної Української Церкви. Важливо врахувати, що Греко-Католицька Церква протягом останніх чотирьохсот років зберігала свою ідентичність та вірність Галичині.

Під час вибору християнства князем Володимиром у 988 році, розрізнення між католицизмом і православ'ям, які ми зараз розуміємо, ще не існувало. Суть вибору полягала в тому, щоб обрати Церкву, яка найбільше відповідала стратегічним цілям князівства, а саме — зміцненню його влади над безмежною та розпорошеною Руссю. Вибір Володимира спрямовувався на Церкву, яка б підтримувала його політичні та територіальні амбіції, а не на релігійні розміри чи догмати.

У 1054 році Візантійський церковний собор виключив папу із складу православних церков, введучи анафему, і заборонивши східним церквам контактувати з Римом. Російські думки у цьому питанні не враховувалися, оскільки відсутність власного патріархату обмежувала їх визначенням православ'я через Константинополь.

Поширення католицизму в Україні не відбулося за теологічними принципами, а скоріше стало результатом впливу віровчення, переплетеного з польським великодержавним шовінізмом. Тому будь-які спроби вирішити релігійні питання без урахування історичних та культурних реалій є необґрунтованими та наївними.

Для розуміння мотивів, що підтримували прихильників православ'я в решті з Римом у 1596 році, необхідно детально розглянути історичний контекст того часу та розвиток подій в Україні.

В 13-14 століттях територія Білорусі та більша частина України перебувала під владою Литовського князівства, тоді як північно-східні землі належали Московській державі. У цей період Галичина перейшла під польське владарювання, що відзначалося процесом «денаціоналізації»,

католичення та полонізації. На сході України та на території Литовського князівства зберігалася православна церква та українська мова.

У 1385 році була укладена Кревська унія, в результаті якої Україна ввійшла до складу Об'єднаної Польсько-Литовської Держави, що призвело до поширення католицизму та полонізації. Друга Городельська унія у 1413 році підтвердила зверхність польського короля, а католицизм став переважною релігією, призводячи до пригноблення православної церкви.

З появою єзуїтів в Польщі у 1564 році почалося домінування католицизму та процес полонізації, що поширилося на литовців, білорусів та українців. У 1569 році була укладена Люблінська унія, яка об'єднала Польщу, Русь (Україну та Білорусь) і Литву в один стан під керівництвом польського короля, що призвело до подальшого пригнічення українських селян та розповсюдження католицизму.

У 1589 році Московська митрополія стала патріархатом з обмеженою юрисдикцією на території російської держави, що призвело до зради та покидання Київської митрополії, що була віддана під владу окупантів.

Україна опинилася в скрутному положенні, затиснута між жадібним західним впливом, віроломним північним сусідом і агресивним південним сусідом. Ця трійця стала для нашої країни смертельним трикутником політичної нестабільності. На допомогу можна розраховувати тільки на себе.

Раніше наше православне духовенство ставило перед собою три варіанти вибору:

- продовжувати безнадійну боротьбу, знаючи, що народ неминуче стане об'єктом католицизації та полонізації;
- прийняти Римсько-католицький обряд, що призведе до смерті деяких людей, а інших підкорить полонізації;
- залишити спілку з Римом для збереження власного обряду та національної ідентичності, змінивши підпорядкування з Константинополя на підпорядкування Папі Римському.

Для укладання унії наступні умови були запропоновані:

1. Збереження східного обряду.
2. Заборона латинянам використовувати наші церкви для своїх цілей.
3. Заборона на перехід до латинського обряду для тих, хто приєднується до спілки.
4. Гарантія для єпископату прав представляти себе в сенаті і сеймі на рівних з латинськими єпископами.
5. Надсилати послів до Патріарха у Царгороді та до Москви для узгодження питань укладення унії.

6. Дозвіл на відкриття шкіл для підготовки майбутніх священиків.

Уважний аналіз тогочасної ситуації свідчить про те, що укладення унії не було результатом змови обмеженого кола осіб, а відповіддю на катастрофічні обставини, що загрожували Україні. Єпископи Кирило Терлецький, Іпатій Потій та митрополит Михайло Великий взяли на себе лідерську роль, закликаючи духовенство і віруючих до унії, підтвердивши від Папи Римського обіцянку збереження східного обряду та рівність прав з католицьким духовенством.

6 жовтня 1596 року відбувся Берестейський собор, під час якого було укладено унію. Цей союз приніс з собою наступні користі:

1. Збереження східного обряду, що є важливим елементом духовності Греко-католиків і сприяє їх національно-історичній самобутності.
2. Пробудження національної свідомості українців, яке спричинилося внутрішнім опором проти зовнішнього тиску.
3. Захист мови, оскільки Галичина зберегла свою мову та національну свідомість.
4. Початок національної освіти, завдяки відкриттю уніатських шкіл.
5. Утворення національної інтелігенції, яка здійснювала українське національне відродження та державотворення.
6. Створення національної Церкви, яка стала символом національного відродження та державності.

7. Компенсація структурної незавершеності українського життя і відсутності держави.

Митрополиту Андрію Шептицькому вдалося вивести Церкву на новий рівень, перетворивши її у фактор національного відродження та національної державності. Його зміна конфесії та національна самоідентифікація вражали суспільство, підкреслюючи сенсаційний характер цього події.

Митрополит Андрій Шептицький відіграв важливу роль у розвитку Греко-католицької Церкви та національного руху в Україні. Оцінюючи його внесок, можна виділити такі аспекти:

1. Реформи в Церкві: Під керівництвом Андрія Шептицького Греко-католицька Церква зазнала посилення і відновлення. Він провів ряд реформ, спрямованих на зміцнення духовності та організаційної структури Церкви.

2. Соціально-економічні дії: Дії митрополита відповідали інтересам народу, сприяли підвищенню матеріальної бази під ідеологію національної єдності та державності. Він підтримував ініціативи, спрямовані на покращення умов життя населення.

3. Культурно-просвітницька діяльність: Андрій Шептицький активно працював над піднесенням моральності та духовності народу. Він підтримував і розвивав освітні та культурні ініціативи, спрямовані на підвищення рівня свідомості та готовності до національного державотворення.

4. Політична діяльність: Митрополит Шептицький виступав у ролі лідера національного руху. Він активно брав участь у суспільному житті, сприявши об'єднанню інтелігенції, студентської та учнівської молоді, духовенства та інших верств населення.

Треба пам'ятати, що талант Андрія Шептицького проявився не лише у далекоглядності та політичній гнучкості, але й у створенні ефективної політичної системи. Його лідерство стало важливим фактором у реалізації мрії про власну державність, що зійшла на шлях створення ЗУНР під час еміграції 1915–1917 років.

Після вибору Україною незалежності виникли численні політичні конфлікти, а в центрі подій стояла Організація Українських Націоналістів під керівництвом Степани Бандери. Історія свідчить про активну участь ОУН у боротьбі за національну самостійність, яка не обійшлася без зіткнень з польськими шовіністами та іншими опонентами. Під час цих подій митрополит Андрій Шептицький виступав як фігура, яка мала вплив на політичну ситуацію.

Однак важливо зауважити, що вплив митрополита на ОУН був обмеженим. Існували розбіжності не лише політичного, але й релігійного характеру, які спричинили недоліки у співпраці між Церквою та організацією.

Історія УГКЦ свідчить про її стійкість та витривалість. Навіть під час окупації та псевдособору 1946 року, коли спробували її знищити, Церкві вдалося вижити. Протягом чотирьох десятиліть вона перебувала на нелегальних позиціях, проте зберегла свою національну ідентичність та підтримувала віру мільйонів українців.

Ці кризи у релігійно-церковній сфері, такі як утвердження християнства Володимиром у 988 році та укладення унії РПЦ з Римом у 1596 році, відображають не лише релігійний, а й політичний контекст. Вони свідчать про боротьбу за владу та визнання національної самобутності народу.

Після війни криза, яка виникла, спричинила значні труднощі для Української Церкви. «Собор» 1946 року призвів до того, що Греко-Католицька Церква стала підпільною, а західноукраїнське населення піддавалося денационалізації та репресіям з боку влади та Російської Православної Церкви. Головним наслідком став церковно-конфесійний розкол серед віруючих.

Наприкінці 1980-х років, після розпаду СРСР, стало очевидно, що затягувати легалізацію УГКЦ більше не можна. Однак влада затягувала процес і відмовляла в цьому, втрачаючи контроль над ситуацією. Це

призвело до захоплення церков та інших конфесійних об'єктів, що могло б бути уникнуто, якби легалізація почалася з верхівки — з ієрархії, церковного майна і проведення собору.

У західноукраїнських регіонах цю боротьбу очолила УГКЦ. Почалося масове переселення вірних та цілих парафій, особливо в тих місцях, де була вища національна свідомість населення.

Духовенство Російської Православної Церкви в Галичині, втрачаючи своїх вірних, активно переходило до Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Це призвело до конфліктів у тих регіонах, де було багато церковних об'єктів, особливо у селах, де дві громади претендували на один храм. Таким чином, розкол в церковних спільнотах став серйозною проблемою у післявоєнний період¹.

У 1966 році архієпископ Філарет (Денисенко) був призначений на Київську кафедру Російської Православної Церкви (РПЦ). У той час екзархом України був єпископ Філарет. Проте, вже у 1989 році Український екзархат РПЦ почав відстоювати перші ознаки автономії. У червні 1990 року відбувся місцевий Кафедральний собор РПЦ, а з жовтня того ж року, за грамотою Патріарха Московського Алексія II, управління Українською Православною Церквою (УПЦ) було визнане самостійним, а митрополита Київського Філарета призначено її предстоятелем.

У липні 1990 року на кафедральному соборі УПЦ митрополит Вл. Філарет був обраний Предстоятелем УПЦ. Це рішення було підтверджено Радою в листопаді 1991 року.

Паралельно в Україні поширювався рух за повну автокефалію Української Православної Церкви. У червні 1990 року в Києві відбувся Собор, на якому був обраний Предстоятелем УАПЦ митрополит Мстислав (Скрипник). Це стало кроком до відновлення автокефалії Української Церкви.

З огляду на проголошення незалежності України і виникнення

¹ Іванишин В. Українська Ідея вибрані твори: Посвіт, Дрогобич, 2014. С. 9.

передумов для створення Помісної Православної Церкви в незалежній державі, цей період став важливим для розвитку Української Церкви та її автокефалії.

Собор Української Православної Церкви, який відбувся з 1 по 3 листопада 1991 року в Києво-Печерській Лаврі, проголосив автокефалію цієї церкви. Це рішення було підкріплено канонічними підставами, такими як:

1. Здійснення власних богослужінь в умовах незалежної держави.
2. Наявність значного числа єпископів і священників.
3. Маючи власні духовні навчальні заклади і монастирі.
4. Більшість населення визнає себе прихильниками православ'я.

Ці фактори підтверджували УПЦ як одну з найбільших православних церков. Проте, Москва почала інформаційну кампанію проти Предстоятеля УПЦ, намагаючись зберегти єдність Московської Патріархії. Однак, Собор УПЦ висловив довіру Предстоятелю і підтвердив його обрання, підписавши всі лінійки архієреїв та делегатів.

У відповідь, керівництво РПЦ намагалося зберегти єдність, навіть порушуючи канони і спричиняючи розкол. За допомогою КДБ була розгорнута кампанія дискредитації Предстоятеля УПЦ, а серед єпископату та духовенства формувалася група розкольників. Тим не менш, рішення Собору УПЦ було канонічним і підтримувалося значною частиною православного населення.

Після Собору УПЦ у 1991 році, який підтримав Предстоятеля УПЦ, і відкинув висунуті проти нього звинувачення, виникли напружені ситуації в церковному середовищі. Були намагання зберегти єдність з Московською Патріархією та протистояння тим, хто підтримував автокефалію УПЦ.

У січні 1992 року група з трьох єпископів УПЦ виступила проти рішень Собору про автокефалію, оголосивши неприйняття цих рішень і розпочавши розкол. Московська Патріархія підтримала цих єпископів.

У березні-квітні 1992 року відбувся Архієрейський Собор Російської

Православної Церкви, на якому було висунуто вимогу замінити Предстоятеля УПЦ. Митрополит Філарет піддавався тиску та погрозам ліквідації самостійності УПЦ, але відмовився піти у відставку.

У травні 1992 року відбувся так званий «Архієрейський Собор» у Харкові, на якому «усунули» митрополита Філарета з посади Предстоятеля УПЦ і обрали на його місце іншого вірного Московській Патріархії єпископа. Однак, це рішення було канонічно недійсним, оскільки тільки Архієрейський Собор УПЦ мав право приймати такі рішення.

Таким чином, хоча спроби зберегти єдність церковного управління існували, вони не були успішними через рішучий стан Предстоятеля УПЦ та недійсність рішень «Архієрейського Собору» у Харкові.

Об'єднавчий Собор у 1992 році був важливою подією для Української Церкви, яка сприяла об'єднанню двох гілок Православної Церкви України — Української Автокефальної Православної Церкви та Української Православної Церкви. Це призвело до створення Єдиного Помісного Українського Православного Церковного Укладу під назвою Українська Православна Церква Київського Патріархату.

Щодо Української Православної Церкви Київського Патріархату, вона є спадкоємцем Київської митрополії з давньої історії України. Підтримані соборними рішеннями УПЦ, вона має законні права та канонічну легітимність.

Щодо «Української Православної Церкви» під керівництвом митрополита Онуфрія, вона є частиною Російської Православної Церкви та є результатом політичних та церковних ігор. Ця структура є далекою від історичної спадщини Київської митрополії та не має легітимності перед соборними рішеннями УПЦ.

Так звана теорія «Москва — Третій Рим» — це спроба Московського патріархату закріпити собі перше місце серед православних церков. Ця теорія використовується для політичних цілей, і її підтримка загрожує єдності Вселенського Православ'я.

Обрання керуючого справами Московського патріархату, митрополита Володимира (Сабодана), на посаду в.о. Предстоятеля УПЦ було беззаконним і порушувало статут цієї церковної організації. Згідно зі статутом УПЦ, предстоятель мав би бути обраний з числа єпископів самої УПЦ.

Рішенням Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів України була визнана ця ситуація як порушення статуту УПЦ. Президія Верховної Ради України також засудила дії тих, хто порушив статут УПЦ і призвело до такого незаконного обрання.

Це свідчить про те, що державні установи України визнали незаконність дій, спрямованих на встановлення керівництва в УПЦ відповідно до власних законодавчих стандартів та вимог статуту церковної організації¹.

Аналізуючи історичні події, варто звернути увагу на важливість релігійного фактору в контексті політичних та культурних змін у Україні. Зокрема, церковна ситуація в країні відображала складність її політичної ситуації та вплив зовнішніх акторів на внутрішні церковні процеси.

Релігійний аспект займав центральне місце в українському суспільстві, особливо у контексті різноманітних спроб зовнішніх сил утримати або підкорити Україну. Виявилось, що церковна структура та її лідери виступали одним із ключових фронтів у боротьбі за національну самостійність та культурну ідентичність.

Зазначається, що політичні втручання, спрямовані на підтримку вірян, які віддані московським церковним структурам, а також спроби здійснення тисків на церковне керівництво, мали серйозний вплив на церковну діяльність та внутрішні конфлікти.

Останнім часом особливу увагу привертає процес зближення та співпраці Української Греко-Католицької Церкви та Помісної Православної Церкви України, що може мати значний вплив на церковну та політичну

¹ Київський Патріархат – Помісна Українська Православна Церква. Історикоканонічна декларація: видавничий відділ УПЦ КП: Київ, 2009.С. 65

ситуацію в країні. Важливою аспектом є пошук компромісу та спільних цілей у створенні об'єднаної національної церкви, яка відобразить духовні та культурні цінності українського народу.

Розділ 2. Становлення Єдиної Автокефальної церкви київської традиції

2.1. Еволюційні процеси автокефалії у період з 1917 по 1936 рік

З огляду на геополітичні умови та релігійні конфесійні практики, геоконфесійні інтереси України складаються з динаміки конфесійно-церковної системи як у внутрішній сфері держави, так і у міжнародних відносинах з сусідніми країнами, особливо з Росією та країнами Європи. Рух за автокефалію Православної Церкви в Україні набув реальної сили від Лютневої революції 1917 року. Віряни висловлювали підтримку принципам демократизації та оновлення церковного життя, що сприяло активізації сторонників автокефалізму. На пастирській нараді у Києві 20 березня 1917 року, де було оголошено лояльність до Тимчасового уряду та підтримку Української Центральної Ради, до її складу увійшли протоієреї Н. Шараївський, Д. Ходзицький і Г. Чернявський. У цей період М. Міхновський, один з ініціаторів автокефалії, закликав до боротьби за незалежність православної церкви в Україні з її власним патріархом¹.

У квітні-травні 1917 року в Україні відбулися єпархіальні з'їзди, на яких було поставлено питання про організацію Всеукраїнського церковного центру у Києві. На цих з'їздах було створено ініціативний орган під назвою «Виконавчий комітет духовенства і мирян» з метою відокремлення українських єпархій від Російської православної церкви. Комітет активно просував ідею скликання Всеукраїнського церковного собору. Прихильники автокефалії православної церкви в Україні виступали за свою позицію під час I Всеросійського церковного собору в Москві у червні 1917 року. Пізніше ідею автокефалії намагалися реалізувати через «Братство Воскресіння», створене за ініціативою протоієрея Василя Липківського. У листопаді 1917 року був утворений комітет зі скликання Всеукраїнського церковного собору, який згодом було перетворено на Всеукраїнську православну

¹ Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) / За ред. О.С. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1991. С.60

церковну раду (ВПЦР). Вона оголосила себе тимчасовою управою Української православної церкви. Головою Ради був обраний військовий священник О. Марічев, а його заступником — полковник Цвічинський. Почесним головою собору став архієпископ Володимирський Алексій (Дородніцин).

На першому зібранні УПЦ було прийнято рішення про скликання Всеукраїнського церковного собору. 22 грудня 1917 р. делегація УПЦ на чолі з О. Марічевим виїхала до Москви на переговори з патріархом Тихоном. Останній переконаний, що більшість єпископів в Україні дотримуються консервативних позицій, підтримали ініціативу скликання церковного собору в Україні та направили до Києва голову Всеросійського помісного собору РПЦ митрополита Платона. Великі надії православні українці покладали на цей собор у Києві, який розпочав свою роботу 20 січня 1918 р. Проте питання автокефалії Православної Церкви в Україні на ньому фактично ніколи не обговорювалося. Лише у промові одного з делегатів собору була спроба обґрунтувати необхідність автокефалії церкви¹.

Першу сесію ради довелося перервати через громадянську війну. З 7 (20) червня до 28 (11) липня 1918 року в Києві відбувся II сеанс Всеукраїнського православного собору, на якому було прийнято рішення про автономію Української православної церкви. Пропозиції щодо її автокефалії не знайшли підтримки. Третя сесія ради розпочалася в жовтні 1918 року. 12 листопада 1918 року на ній виступили О. Лотоцький — міністр «сповідань» у гетьманському уряді та П. Скоропадський — Еволюція автокефального руху в Україні (1917 — 1936 рр.). Від імені уряду Лотоцький заявив, що православна церква в Україні має бути «автокефальною під головуванням Київського митрополита і в канонічному зв'язку з іншими незалежними церквами»².

¹ Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління УРСР (надалі — ЦДАЖР). — Ф. 3984. — Оп. 2. — Спр. 5. — Арк. 2.

² Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) / За ред. О.С. Онищенко. — К.: Наукова думка, 1991. С.62

Проте 14 листопада гетьман реорганізував уряд, і міністром «сповідань» замість О. Лотоцького став М. Воронович, який не виступав за автокефалію. На позиціях автокефалії стояла Директорія, яка прийшла до влади після падіння уряду гетьмана П. Скоропадського (14 грудня 1918 року). Так, Указом від 1 січня 1919 року вона проголосила автокефалію Православної Церкви в Україні. Проте ця акція не мала великого авторитету серед прихильників автокефалії в Україні. Справа в тому, що Директорія не тільки виступала проти відділення церкви від держави, а й активно втручалася в церковне життя: спочатку було створено міністерство культів, а невдовзі міністерство «сповідань», яке призначив Синод (очолював церкву), повідомляв і роз'яснював йому закони, стежив за їх виконанням, опротестовував окремі рішення Синоду. Таким чином, Директорія перебрала всю церковну владу і хотіла мати лише незалежну від Московського патріархату церкву. Директорія негайно намагалася домогтися визнання Вселенським Патріархом автокефалії Православної Церкви в Україні.

Однак переговори, які велися в цьому напрямку і тривали понад півроку, ні до чого не привели. Тому Указ Директорії про автокефалію Православної Церкви в Україні залишився недійсним. За роки громадянської війни влада в Києві більше десяти разів переходила з рук в руки. Кожного разу змінювалася й ситуація церковної діяльності. Радянська влада почала втілювати в життя закони про відокремлення церкви від держави. Віруючі отримали можливість створювати громади без санкції церковної ієрархії, реєструючи лише свій статут у місцевих органах влади. Це виявилось вигідним для автокефалістів, які ще не мали власної ієрархії, а ієрархія патріаршої церкви ставилася до них негативно. У березні 1919 року члени Всеукраїнської православної церковної ради організували перший український духовний гурток з метою перетворення його на церковну громаду. Гурток зареєстрував свій статут — це означало юридичне оформлення першої громади УАПЦ. Діяльність гуртка розширюється. У квітні 1919 р. він проголосив себе новим Всеукраїнським православним

собором — керівним органом автокефальної церкви. Головою ради було обрано земського урядника Київщини Михайла Мороза, а головою — протоієрея Василя Липківського, який згодом став головою і митрополитом УАПЦ¹.

Серед перших автокефальних парафій, зареєстрованих у Києві, були: Печерська при соборі Святого Миколая, Подільська при соборі Андрія Первозванного, Старо-Київська при соборі Св. Софії та Либідська при церкві Св. Іллі².

У святині Святого Миколая 22 травня 1919 року відбулося історичне подія — перше богослужіння, що відправлялося українською мовою. Проте, згодом, окупація Києва військами Денікіна наприкінці серпня 1919 року призвела до припинення діяльності Всеукраїнського православного церковного собору. Священникам, які підтримували автокефальне рух, було заборонено здійснювати богослужіння. Проте, після повернення радянської влади в Київ у середині грудня 1919 року, Українська Православна Церква відновила свою діяльність, відкриваючи нові парафії.

У цьому контексті важливою стала спроба УПЦ залучити на свій бік єпископів, які діяли під патронатом Московського патріархату. Однак останні не прагнули вийти за межі його юрисдикції. У результаті, Російська Православна Церква повністю перервала зв'язки з РПЦ та, 5 травня 1920 року, оголосила Українську Православну Церкву «автокефальною (самостійною) та канонічною»³, і вирішує не вступати в жодні відносини з представниками Російської Православної Церкви. З 22 по 26 травня 1921 р. відбувся Церковний собор Київської області, який привітав уряд УРСР «з виданням закону про відокремлення церкви від держави»⁴.

Прихильники ідеї автокефалії прийняли неканонічне рішення стосовно рукоположення одружених осіб у єпископи, визнавши, що сімейний стан не

¹ Власовський І. Нарис історії української православної церкви. – IV – XX ст. – К., 1990. – Ч. 1. С.64

² ЦДАЖР. – Ф. 3984. – Оп. 2. – Спр. 29. – Арк. 13.

³ Церква й життя. – Харків, 1998. С.135.

⁴ ЦДАЖР. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 103. – Арк. 1.

повинен бути перешкодою для обрання на цю посаду. Вони також підкреслили, що не повинно існувати різниці між мирянами та духовенством при обранні єпископів. Однак питання ієрархії УАПЦ залишалося невирішеним: після смерті митрополита Парфенія (Левицького), архієпископа Києво-Галицького, його заступник єпископ Антонін (Грановський) відмовився брати участь у церковному русі в Україні й став митрополитом у Москві. Архієпископ Алексій, також прихильник автокефалії Православної Церкви в Україні, помер у січні 1920 року. У зв'язку з відсутністю єпископів, 14 жовтня 1921 року у Києві відбувся Всеукраїнський Православний Церковний Собор — перший собор Православної Церкви в Україні. На той момент православні українці уже чітко висловили свою волю щодо самостійного церковного життя та молитви рідною мовою¹.

На зазначений собор збиралися до 500 делегатів з усієї України, серед яких були такі відомі діячі українського національно-церковного руху, як протоієрей Василь Липківський, протоієрей Нестор Шараївський, Володимир Чеховський та багато інших. Запрошені були також всі православні єпископи під керівництвом екзарха Михаїла. Однак останній не тільки відмовився від участі, але й оголосив, що всі духовні особи, які приймуть участь у соборі, будуть позбавлені священства — оскільки на соборі переважали миряни (лише 64 священника з усього числа учасників).

Головним питанням, що стояло перед радою, було створення власної ієрархії. Були спроби домогтися згоди російського єпископату на призначення своїх першоієрархів для УАПЦ, проте всі зусилля були марними. 21 жовтня собор обрав, а 23 жовтня рукоположив протоієрея Василя Липківського — одного із засновників руху за автокефалію церкви в Україні — першим єпископом УАЦ і митрополитом Київським і всієї України². Пізніше Липківський сам проводив рукоположення інших єпископів. У питаннях внутрішньої організації собор 1921 року обрав

¹ ЦДАЖР. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 103. – Арк. 3.

² Власовський І. Нарис історії української православної церкви. – IV – XX ст. – К., 1990. – Ч. 1. С.69.

радикальні реформи, прийнявши канони, які в деяких важливих аспектах відрізнялися від канонів Вселенської Православної Церкви або навіть суперечили їм.

Рішення, ухвалене на соборі, вказувало на намір замінити єпископсько-самодержавний устрій церкви, сформований під впливом російського державно-монархічного ладу, представниками від усього православного людства. Акт 1686 року, що передавав українське православ'я під юрисдикцію Московського патріархату, був визнаний недійсним та аморальним. У богослужінні поширювалася українська мова, замість церковнослов'янської. Проголошення УАПЦ викликало сильний опір традиціоналістського напрямку Російської Православної Церкви, але отримало підтримку від обновленського крила, яке сприймало УАПЦ як споріднений рух.

На помісному соборі Російської Православної Церкви 1923 року, організованому обновленцями в Москві, було визнано автокефалію православної церкви в Україні. Відродження Української автокефальної православної церкви на національних засадах, із власним єпископатом та українською богослужбовою мовою, викликало надзвичайний ентузіазм серед православних українців. За перші три роки існування УАПЦ вже налічувала понад 30 єпископів, близько 1500 священників і дияконів, а також майже 1100 парафій¹. У цей період було організовано богословські курси, гуртки та братства, видавався журнал «Церква і життя», велася місіонерська діяльність у місцях переселення українців в УРСР та за кордоном (близько 150 парафій)². Різноманітність соціального складу прихильників автокефалії, їх політичних позицій, суперечки в ієрархії з питань канонічності та лідерства призвели до того, що єдності серед автокефалістів не було з самого початку.

¹ Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К.: Знання, КОО, 1999.С.288.

² Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) / За ред. О.С. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1991.С.66.

Отже, в Україні у 1920-х роках існувала не одна автокефальна церква, а щонайменше п'ять і кілька груп (братства, рухи) незалежні від Російської православної церкви. Автокефальними оголошувалися не тільки окремі єпархії (Курська, Пензенська, Царицинська), а іноді й окремі єпархії (Паневежська в Карелії).

Початкове толерантне ставлення радянської влади до УАПЦ, яке вбачалося у ній як корисний інструмент для послаблення впливу Російської Православної Церкви в Україні, раптово змінилося після швидкого та нестримного зростання Української Церкви. Діячів УАПЦ почали звинувачувати в контрреволюційних діях, петлюрівщині та інших «злочинах». Влада віддавала підтримку Дієвій Церкві Христовій, групі, що відділилася від УАПЦ. Репресії розпочалися у осени 1925 року. На кінець 1929 року влада оголосила про розкриття «підпільної націоналістичної контрреволюційної організації» — Союзу визволення України, до якого намагалися причетність УАПЦ. Це було спрямовано на знищення найкращих українських національних сил і незалежної Української Церкви. У ситуації репресій лідери УАПЦ змушені були стихійно розпустити церкву. У січні 1930 року III Всеукраїнський Православний Собор оголосив про свій розпуск, а в лютому Всеукраїнський Православний Собор припинив свою діяльність. Була спроба відновлення УАПЦ. У грудні 1930 року відбувся «надзвичайний собор» у Києві, на якому було вирішено продовжувати діяльність церкви, але без вживання слова «автокефальна» у її назві. Вона була перейменована на Українську Православну Церкву (УПЦ). Її главою було обрано І. Павловського з титулом митрополита Харківського і всієї України, а центр перенесено до Харкова, який тоді був столицею Української Радянської Республіки. Дуже обмежена за кількістю парафій, єпископів і священників, ще більше обмежена в правах, в умовах безперервних утисків Українська Православна Церква проіснувала до 1936 р., коли з арештом

митрополита Івана Павловського та єпископів, які ще перебували при велика, її існування повністю припинилося¹.

Отже, період становлення та розвитку УАПЦ в Україні у 1920-1930-х роках був в основному визначений рядом невдач, головною причиною яких стали репресії з боку влади. В першу чергу, автокефалія розпочалася, мов би, «з чистого аркуша»: не існувало ієрархії, парафій, культових споруд, богослужбової літератури чи навчальних закладів. Структури управління, по суті, так і не були створені. Єпархії існували переважно на папері, але їх організація насправді не була стійкою. Практично всі єпископи УАПЦ не мали стійкої прив'язаності до конкретних місць свого перебування. Дисципліна в церкві була практично відсутня.

По-друге, фінансові кошти не надходили до центрального органу керівництва УПЦ — Всеукраїнської православної церковної ради. Вирішення про обов'язкове перерахування кожною парафією одного рубля на рік до Російської православної церкви не було виконано. Всеукраїнському православному церковному собору відсутні були підстави для існування.

По-третє, рівень духовенства часто був дуже низьким. Роль священика зводилася до простих обрядових дій відомчими управами, які вважали священика переважно послом для виконання обрядів.

Також часто священики не отримували зарплату і змушені були знаходити роботу на виробництві або в державних установах. Ускладнення виникали й із перекладом церковної служби з церковнослов'янської на українську мову. Церковної літератури українською практично не існувало, тому місцеві священики часто самостійно перекладали літургійні тексти, проте це робилося некваліфіковано. УАПЦ навіть була змушена забороняти використання українських літургійних текстів без їхнього перегляду та схвалення.

Крім того, УАПЦ не ставала на компроміси з іншими церквами, що не сприяло її авторитету. До неї лунали звинувачення у ересі та атеїзмі як в

¹ Власовський І. Нарис історії української православної церкви. – IV – XX ст. – К., 1990. – Ч. 1. С.176.

Україні, так і за кордоном. У 1924 році УАПЦ звернулася до автокефальних православних церков світу з «Меморандумом», в якому закликала всі церкви почати з «власного визволення» від державного впливу та політики. Проте жодна з автокефальних православних церков світу не визнала УАПЦ і не відповіла на її «Меморандум». У середині 1930-х років УАПЦ припинила свою діяльність.

2.1. Рух за автокефалію у часи незалежності

Автокефалія походить від грецьких слів «autos» (сам) і «kerphale» (голова), і означає самоврядування та адміністративну незалежність помісних православних церков.

Перші автокефальні церкви — Константинопольська, Александрійська, Єрусалимська — виникли в IV столітті у процесі відокремлення патріархій і митрополій. Це було спробою визволитися від влади константинопольських імператорів і патріархів¹.

Як відомо, Україна проголосила свою незалежність у серпні 1991 року. Відтоді розпочався довгий і тернистий шлях боротьби українського народу за автокефалію рідної Церкви. Проте на той час вона була об'єднана у дві національно орієнтовані церковні юрисдикції — Українську автокефальну православну церкву (далі — УАПЦ) та Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП). Отже, тридцятилітній період існування України як незалежної та незалежної держави був сповнений складних випробувань і суперечливих перетворень. Нелегкі часи доводиться переживати і сьогодні, незважаючи на те, що православні віряни нарешті отримали визнання власної Єдиної Православної Церкви України (ПЦУ).

З одного боку, досить сильним залишається вплив п'ятої колони — «української» православної церкви, яка канонічно залежить від

¹ Колот С., свящ. Значення церковних канонів і державного впливу в процесі проголошення автокефалії помісних церков. *Голос православ'я*. 2015. № 13. С. 5.

Московського патріарха, хоча й оголошена Вселенським патріархом поза законом, а з іншого — процес визнання автономії. Усе це відбувається на тлі семи років військової агресії та окупації Росією українських територій — Криму та Донецької та Луганської областей. Весь цей час там насаджують «русский мір», а отже, нищать до основи все українське, викорінюючи ідею церковної автокефалії та державного суверенітету.

Незважаючи на усі труднощі, акт визнання церковної автокефалії та видача Томосу об'єднаній Помісній Православній Церкві України 6 січня 2019 року є беззаперечною епохальною подією в історії українського народу. Незважаючи на те, що Константинополь вирішив представити цей документ нещодавно та під певним тиском, боротьба за автокефалію має свої коріння, які сягають століть.

У зв'язку з цим виникає потреба у комплексному науковому дослідженні основних чинників, аналізі постатей та визначенні тенденцій, що свідчать про складність та ідейно-ціннісну різноманітність руху за церковну автокефалію в Україні протягом періоду незалежності.

Саме питання церковної незалежності залишається актуальним і нині, коли в Україні функціонує, розвивається та закріплюється Помісна Церква — ПЦУ. Особливо гостро ця проблема стоїть в контексті складної ситуації в українському православ'ї, де конкурують ПЦУ та Російська Православна Церква, а саме Російська Православна Церква в Україні з її відкрито антиукраїнською та антидержавною політичною ідеологією. Однією з головних ідей автокефального руху є вислів «в незалежній державі — самостійна Церква», який ґрунтується на 34-му апостольському правилі: «Єпископи кожного народу нехай знають першого з них і визнають його за главу, і нічого не робити, що було б вище їх влади, без його згоди»¹. У 1989 році в Україні спостерігалися перші прояви організаційного відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), що стала символом боротьби за автокефалію православних в країні. Пізніше цей рух

¹ Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. Київ : Видавництво УПЦ КП, 2008. 368 с.

перетворився на помітний церковний процес зі значними перспективами у межах канонічного поля. У листопаді 1990 року митрополитом УАПЦ став Мстислав (Скрипник), який пізніше став патріархом цієї церкви. Митрополит Мстислав, спадкоємець єпископської лінії УАПЦ з часів Другої світової війни, отримав священство від ієрархії Польської православної церкви. На момент прибуття в Україну він очолював Українську православну церкву в Америці, яка була під юрисдикцією Вселенського патріархату. Його основною метою було приведення у відповідність до церковних канонів проведеного в УАПЦ висвячення, оскільки вони мали певні проблеми. Цей шлях для деякої частини православних в Україні мав перспективи, оскільки він міг завершитися повною легітимізацією церковного руху за автокефалію.

У літній період 1990 року відбувся Помісний собор Російської православної церкви (РПЦ), на якому був обраний патріархом Московським і всієї Русі Олексій II (Рідігер). Одним з кандидатів на цю посаду був митрополит Київський і всієї України Філарет (Денисенко), але він програв вибори. Це призвело до того, що православні в Україні отримали від священноначальства РПЦ Грамоту про самостійність в управлінні, а Українська Православна Церква зберегла свою назву як складова РПЦ та отримала широку автономію.

Митрополит Філарет, підкріплюючись цими досягненнями та підтримкою політичного керівництва незалежної України, провів у Києві в листопаді 1991 року Помісний собор, який звернувся до РПЦ з проханням надати православним в Україні повну незалежність. Проте відповідь Москви була контрпродуктивною, що призвело до зміщення митрополита Філарета з посади Предстоятеля УПЦ, а згодом до його позбавлення духовного сану та анафеми.

Новітній рух за церковну автокефалію в Україні активно розпочався з початком незалежності країни. Це чітко відображено у ЗМІ, зокрема в журналі «Православний вісник», який спочатку видавала УПЦ МП, а з 1992 року — УПЦ КП. У цьому виданні з'явилися статті про церковну

автокефалію саме з часів здобуття Україною незалежності. Загалом, це видання є багатим на публікації, які торкаються майже всіх аспектів життя Церкви, її історії, різних богословських дисциплін тощо. Наприклад, у червні 1992 року в розділі «Церковне життя» були опубліковані статті про об'єднання православних в Україні та досягнення на шляху розбудови незалежної УПЦ Київського Патріархату.

Читачі «Православного вісника» мали змогу ознайомитися з постановами Всеукраїнського православного собору¹, зверненнями православних українців до Верховної Ради² та Президента України³. У цьому ж номері журналу було опубліковано звернення незаконно засудженого митрополита Філарета (Денисенка) до Константинопольського Патріарха та інших предстоятелів Помісних Церков⁴. Зважаючи на значення цих подій для формування національно-церковної ідентичності, можна зробити висновок, що рух за автокефалію Української Церкви мав різні ідеологічні напрямки та стратегії. Деякі сторони шукали шляхи досягнення автокефалії через співпрацю з Московською патріархією, як це робив митрополит Філарет (Денисенко), проте його активна позиція стала причиною відсторонення від церкви.

Інші члени руху, зокрема учасники Харківського псевдособору, обирали безкомпромісний підхід у боротьбі за автокефалію. Це спричинило конфлікт з Російською православною церквою і призвело до їх відлучення від церкви. Таким чином, боротьба за автокефалію Української Церкви відобразила широкий спектр поглядів та стратегій, що стали частиною її історії та сприяли утвердженню ідеї церковної незалежності⁵.

¹ Постановами Всеукраїнського Православного собору. Православний вісник. 1992. №6. С. 3.

² Звернення Всеукраїнського православного собору до Верховної Ради. Православний вісник. 1992. № 6. С. 5

³ Звернення до Президента України Кравчука Л.М. Православний вісник. 1992. № 6. С. 6.

⁴ Алфеев І. Доповідь з нагоди 20-ї річниці Харківського собору. Церковна православна газета. 2012. № 11. С. 2.

⁵ Акт про відлучення від Церкви монаха Філарета (Денисенка). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/akt-pro-vidluchennya-vid-cerkvi-monaha-filaretadenisenka_n35535

Готуючись до надання Томосу ПЦУ, Вселенський Патріарх Варфоломій визнав ці московські анафемі недійсними¹. Згодом виникла ідея вимагати автокефалії від Константинопольської церкви як кращої для України. Примітно, що зміна вектора стала помітною не лише в церковних ЗМІ. Зокрема, О. Ігнатенко² у статті «Вселенська Церква нас не визнає...», опублікованій у журналі «Людина і світ» у 1998 році, писав, що перспектива отримання автокефалії від Вселенського Патріарха теж досить ілюзорний випадок. Ця зміна у наукових дослідженнях та публікаціях ЗМІ свідчить про важливі трансформації, які відбувалися в українському суспільстві та церковному житті. Враховуючи сплеск інтересу до церковних питань та зростання числа вірян, наукові та журналістські дослідження почали активно відображати нові реалії та виклики, з якими стикалася Православна Церква в Україні.

Зокрема, поява нових церковних спільнот та напрямків у православ'ї, таких як відродження Української Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви, спонукала дослідників та журналістів звертати увагу на нові тенденції та динаміку розвитку церковного життя. Зміна пріоритетів у наукових дослідженнях свідчить про прагнення відповідати сучасним викликам та реаліям, а також віддзеркалює активний діалог між церквою і суспільством.

У той же час, відображення питання автокефалії у виданнях УПЦ МП у негативному світлі може відображати спроби збереження влади та впливу традиційних церковних структур у контексті змін, що відбуваються в церковному середовищі. Це також може свідчити про конкуренцію та протистояння між різними церковними групами та напрямками, які борються за свої погляди та позиції в церковному полі.

¹ Синод Вселенського Патріархату визнав Предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ канонічними. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-vselskogo-patriarhatu-viznav-predstoyateliv-upc-kp-ta-uapc-kanonichnimi_p93632.

² Ігнатенко О. Вселенська церква нас не визнає. Людина і світ. 1998. № 3. С. 33 – 36.

Зокрема, у газеті «Вісник УПЦ» М. Лозовий¹ у статті «Про цинізм і маргінальність ідеї «українського національного православ'я» свідомо акцентував увагу лише на негативах набуття Українською Церквою статусу автокефалії. Пропагуючи неоімперську церковну ідеологію, він стверджував, що «для християнина всі люди рівні перед Богом: немає вибраного народу, немає привілейованої раси чи класу, немає спільноти, доля якої була б важливішою за долю інших. Християнин не може задовольнитися ні римською, ні єврейською історією, ні будь-якою частковою і партикулярною історією: він вимагає універсальної історії, темою якої був би загальний розвиток Божого промислу щодо людського життя, формули на кшталт «Російська Православна Церква, що виникла і відновлена в 1943 році, як державна Церква імперії, зазнала позбавлення свого привілейованого статусу в Україні» або «з Богом треба спілкуватися рідною мовою» є складними. визнати правильним . Бо ніколи і ніде після зішестя Святого Духа на апостолів Христових не було ні імперським, ні державним, а імперії та держави ставали християнськими з волі Провидіння. І абсолютно неможливо було заборонити християнину творити приватну молитву до Спасителя рідною мовою»². Як бачимо, автор критикує будь-які прагнення українського народу до автокефалії та державної незалежності, але водночас час підтримує національно-шовіністичний елемент у політичній програмі Російської православної церкви. Відповіддю на такі заяви можна вважати статтю «Християнський націоналізм. І. Ільїна, опублікованому у «Волинських єпархіальних відомостях» за 2013 рік, де переконливо та науково обґрунтовано низку аргументів на підтвердження біблійних основ і переваг християнського націоналізму: «Для багатьох слово «націоналізм» страшне; інші, навпаки, гордо називають себе націоналістами. Це пов'язано з тим, що це слово має кілька значень: 1) ідеологія та політика, яка проповідує перевагу національних інтересів над загальнолюдськими, шанування однієї нації за

¹ Лозовий М. Про цинізм і маргінальність ідеї Українського національного православ'я. Вісник УПЦ. 2001. № 1. С. 10

² Там же.

рахунок пригнічення іншої, розпалювання національної ворожнечі; 2) рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних поневолювачів; 3) рух за збереження та розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва тощо; патріотизм («Великий тлумачний словник сучасної української мови»). Зрозуміло, що всі ми проти націоналізму в першому сенсі, але за другий і третій... Християнський націоналізм вимірює життя свого народу і гідність свого народу релігійним мірилом: ідеєю Бога і Христа, Син Божий. Саме цей вимір навчає християнського націоналіста безумовній відданості та беззастережній лояльності; і він також навчає його наднаціонального споглядання людського всесвіту та універсального братства людей. Правдивий універсалізм не тільки не заперечує націоналізму, але й виростає з нього і зміцнює його, щоб правдивий націоналіст міг приєднатися до вселенського братства як живий представник свого народу і його національного духу... Такі основи християнського націоналізму¹.

У 1994 році Леонід Кучма, новообраний президент України, спочатку не підтримував Київський патріархат. Проте після драматичних подій літа 1995 року, пов'язаних з похованням патріарха УПЦ КП Володимира (Романюка) на Софійській площі, він змінив свою позицію і почав курс на об'єднання всіх православних в Україні та отримання ними канонічного статусу.

Основним напрямком церковної політики Кучми стало отримання канонічної автокефалії для єдиної помісної православної церкви в Україні від Московської патріархії. Проте цей план натрапляв на глухий спротив Московської патріархії, яка відмовлялася від такого рішення.

План отримання автокефалії від Вселенської патріархії також виявився нереалістичним, незважаючи на спроби його здійснення з боку президента Віктора Ющенка у 2008 році.

¹Іл'їн І. Християнський націоналізм. Волинські єпархіальні відомості. 2013. № 6. С. 2

Спроби об'єднання УПЦ КП та УАПЦ також не виявилися успішними, а при приході до влади Віктора Януковича були навіть пригнічені, з метою змусити всіх православних повернутися до Української православної церкви, що була складовою РПЦ.

У першому десятилітті ХХІ ст. найбільшої активності ідеї автокефалії виникли за часів Президента В. Ющенка. Глава Української Держави шукав шляхи об'єднання українців в лоні Єдина Православна Церква оприлюднила заяву про можливість об'єднання українців в єдину Церкву, процитуємо її трохи розширеніше. Президента України Віктора Ющенка з єпископатом Української Православної Церкви Київського Патріархату були озвучені ініціативи Глави держави щодо можливих шляхів подолання розколу Православної Церкви в Україні. Під час спілкування єпископ Київського Патріархату привітав ці пропозиції. Єпископат погодився, що держава не може втручатися у внутрішні справи церковного життя, що вирішення канонічних та інших непорозумінь між православними конфесіями України є питанням міжцерковного діалогу.

Водночас була схвально сприйнята позиція Президента України щодо того, що розкол православ'я негативно впливає на все життя українського суспільства, а тому держава не може повністю дистанціюватися від вирішення цієї проблеми. Обов'язок держави полягає в тому, що вона, з одного боку, має виступати гарантом дотримання законних прав віруючих, забезпечувати виконання законодавства, з іншого — має право і обов'язок виступати посередником. діалогу між православними конфесіями. Єпископ Київського Патріархату переконаний, що держава має дієво сприяти становленню Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні, адже без єдності та незалежності Православної Церкви в Україні не може бути міцною державна незалежність нашої країни. Соціологічні опитування також показують, що тих, хто підтримує незалежність Української Православної Церкви, значно більше, ніж тих, хто виступає за її підпорядкування Московському Патріархату.

Причиною утримання від таких зустрічей є також невизначеність складу комісії, його повноваження та компетенція невідомі, оскільки ці моменти нечітко описані або опущені у зазначеному офіційному повідомленні. Водночас Київський Патріархат заявляє про готовність до діалогу з компетентними представниками УПЦ МП, якщо форма такого діалогу буде вільна від образливих натяків і двозначності. Метою такого діалогу є реальне досягнення порозуміння між УПЦ МП і Київським Патріархатом, припинення бойових дій між ними і зрештою — Єдина Помісна Українська Православна Церква. Тому нам не потрібен діалог заради діалогу, яким представники Московського патріархату прагнуть підмінити реальне вирішення існуючих проблем. Основою позиції Київського Патріархату є бажання не на словах, а на ділі виявляти Богом дану любов до кожного, а особливо до наших братів по православної вірі, які належать до УПЦ МП. Ми хочемо спілкуватися з ними і бути почутими. Але поки не буде належної реакції на наші прагнення з боку УПЦ МП, ми переконані, що не порожні розмови про можливий діалог, а реальне зміцнення Київського Патріархату, збільшення його суспільної підтримки, поширення правдивих знань про необхідність існування Єдиної Помісної Української Православної Церкви сприятиме наближенню того часу, коли буде відновлена єдність Українського Православ'я. Віримо, що на це Боже благословення!»¹.

У 2007 році газета «Волинські єпархіальні відомості» опублікувала статтю «Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП»², де йшлося про поточний стан справ та можливість отримання Томосу в разі об'єднання: «Останнім часом питання надання Українській Церкві статусу автокефальної активно обговорюється не лише серед духовенства та вірних Київського Патріархату, а й у владних кабінетах, громадських, неурядових організаціях і, як не дивно, серед архієреїв та священників УПЦ МП.

¹ Заява прес-центру Київської патріархії з приводу ініціатив щодо відновлення єдності Українського православ'я. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 2

² Пушко В. Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 5

Упродовж років незалежності державні діячі, зокрема президенти Кравчук і Кучма, наголошували на необхідності утворення в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви. Численні опитування громадян свідчать про прихильне ставлення суспільства до ідеї не лише об'єднання Церков, а й здобуття Українською Церквою автокефалії, тобто незалежності та визнання іншими Помісними Автокефальними Православними Церквами... Проблема Об'єднання Церков і утворення Єдиної Помісної Православної Церкви активно обговорюється не тільки за закритими дверима Синодів і єпархіальних зборів. Багато публікацій і дискусій з'являється на шпальтах газет і на сторінках інтернет-видань. Спектр думок з цього приводу досить широкий. Від категоричного неприйняття до активного пошуку порозуміння трьох гілок українського православ'я. Головне, що до обговорення цієї проблеми активно долучилися віряни та священники, суспільство та влада, преса та аналітика. Ні в кого не виникає сумнівів у необхідності якнайшвидшого вирішення цієї проблеми. Замовчування, нехтування, заморожування цієї проблеми лише поглибить розкол не лише церкви, а й усього суспільства. Це розуміють і в Московському Патріархаті, тому активно намагаються вийти на новий рівень діалогу та співпраці. Це підтверджують слова священника Петра Зуєва зі статті в газеті «Дзеркало тижня» та відомого в церковних колах московського диякона Андрія Кураєва: «Українська церква рано чи пізно отримає статус помісної та єдиної. Або... Або православ'я ризикує бути витісненим на узбіччя сучасного українського життя»¹.

2007 рік був багатий на визначні церковні події, зокрема об'єднання РПЦ з РПЦ. На цьому тлі українські ЗМІ також міркували над тим, чи можуть об'єднатися УПЦ КП і УПЦ МП. Стодола В. у «Волинських єпархіальних відомостях» опублікувала статтю «Наслідкова непослідовність: Московський Патріархат застосовує практику подвійних канонічних

¹ Пушко В. Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 5

стандартів у боротьбі з автокефалією Української Церкви»², в якій автор шукає шляхи єдності: «Чи можна було б подібним чином об'єднати українські православні церкви: УПЦ, УПЦ Київського патріархату та УАПЦ? Для УПЦ Київського патріархату та УАПЦ такий спосіб об'єднання є загалом прийнятним. Але для цього Українській Церкві необхідно мати автокефальний устрій. І саме цьому протистоїть Москва. Тому об'єднання Російської Православної Церкви і Зарубіжної Церкви свідчить про те, що об'єднання і остаточне утвердження Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні є не об'єктивні канонічні перешкоди, а політична воля Російської Православної Церкви.

На жаль, московська церковна влада має абсолютно різні підходи до російських і українських проблем. Об'єднання МП і РПЦЗ зміцнює авторитет Російської держави, а отже, відповідає нинішньому політичному курсу Кремля. А об'єднання Українських Православних Церков в одну Помісну Церкву зміцнює Українську державу, яку Кремль вважає своїм конкурентом у Східній Європі і чия незалежність є небажаною для Росії... Послідовна непослідовність Московського Патріархату в Україні досягла критичної межі. обмеження. Позиція УПЦ наскрізь політична, бо вона несамостійна. Не варто думати, що митрополиту Володимиру Сабодану бракує богословської освіти, щоб утримуватися від заяв про те, що УПЦ КП є «розколом», а РПЦЗ — «дійсною Церквою». Але іншого виходу у нього немає. Його позиція є відображенням думки Патріарха Алексія II та інших членів Синоду РПЦ, які вирішили будь-якою ціною зберегти єдність Московського Патріархату. Але чи вдасться Московському Патріарху втримати Україну в своїх залізних обіймах? Відповідь залежить від загальної кількості віруючих громадян України. Церква на чолі з митрополитом Володимиром є «легітимною», оскільки у складі Московського патріархату має визнання світового православ'я. Проте останнім часом ця Церква неухильно рухається до кризи.

² Собко В., прот. Зворотній ефект приїзду Московського Патріарха Кирила в Україну, як і прогнозували, став візитом розчарування. Але в результаті – Київський Патріархат став лише міцнішим. Волинські єпархіяльні відомості. 2009. № 8. С. 2.

Боротьба з «розкольниками» забирає у Церкви надто багато сил, виснажує її... Помісна Церква — це не тільки автокефалія, а й єдиний спосіб врятувати Православ'я в Україні...»¹.

Події 2013-2014 років, зокрема втеча Віктора Януковича та становлення нової влади в Україні, суттєво підштовхнули процес автокефалії православної церкви в Україні. Цей процес почав набирати обертів на тлі агресивної проімперської політики Росії стосовно України.

Незважаючи на солідарність національно орієнтованих церков з політичним керівництвом України, до Великодня 2018 року не спостерігалось активних дій держави на підтримку автокефалії православної церкви. Однак пізніше державний чинник став очевидним лідером процесу унезалежнення православної церкви від РПЦ, що призвело до видання томосу про повну незалежність Православної церкви України Вселенською патріархією, незважаючи на супротив РПЦ.

Звинувачення політичного керівництва України в втручанні у внутрішні справи церкви, здається, не мають під собою підґрунтя. Скоріше, держава і церква виступали як співники, що не є надзвичайною ситуацією в історії. Чи можна критикувати Петра Порошенка за його спроби використати цей факт для підвищення своєї популярності виборах 2019 року.

Проте процес утворення автокефальної Православної церкви України виявився складним через недоопрацювання документів, які лягли в основу цього процесу, і протиріччя між церковними структурами. Об'єднавчий собор, призначений для поєднання всіх трьох православних церковних структур, був організований поспіхом і не належним чином. Це привело до серйозних протиріч між ними на майбутнє, зокрема через недоопрацювання питань щодо ліквідації УПЦ КП і УАПЦ та мінімальної участі у соборі єпископату УПЦ.

¹ Собко В., прот. Зворотній ефект приїзду Московського Патріарха Кирила в Україну, як і прогнозували, став візитом розчарування. Але в результаті – Київський Патріархат став лише міцнішим. Волинські єпархіяльні відомості. 2009. № 8. С. 2.

Поспішність утворення Православної Церкви України (ПЦУ) була спричинена бажанням якнайшвидше отримати томос та провести політичні акції, відомі пізніше як «томос-тур». Підпорядкування ПЦУ політичним цілям призвело до внутрішніх протиріч та спроб відродження УПЦ Київського патріархату. Це також затягнуло процес міжнародного визнання ПЦУ, до якого мали б долучитися дипломатичні установи України.

Найбільшою проблемою, що виникла внаслідок політизації процесу утворення ПЦУ, стало загострення відносин між ПЦУ та УПЦ. Недостатнє вирішення питань автокефалії та переходу парафій УПЦ до ПЦУ лише поглибило розділення між цими церковними структурами. Замість співіснування двох православних юрисдикцій на основі української національної ідентичності, ми маємо дві недружні церковні структури з різними поглядами на імперську політику.

Надмірна політизація процесу отримання автокефалії породила протиріччя у православному середовищі України, яке може тривати довгі роки. Для подолання цих проблем необхідно провести дії, спрямовані на зближення ПЦУ та УПЦ та розуміння того, що обидві церкви складають єдине поняття «українського православ'я». Тому держава та церква мають багато роботи, перш ніж українське православ'я буде дійсно об'єднане.

Публікації щодо отримання Томосу про незалежність Української Церкви пов'язано з візитом Вселенського Патріарха Варфоломія в Україну. Наприклад, у 2008 році «Вісник УПЦ» опублікував спеціальну статтю, в якій ідею церковної автокефалії штучно назвали маргінальною. і утопістів, а прихильників автокефального руху клеймили як «розкольників», «неонацистів» і «філаретівців», визнаючи важливість зібрання на користь автокефалії, його противника та рупора ідеології «руського мира». писав: «Делегація Константинопольського Патріархату зустрілася в Києві з самопроголошеним «патріархом» Філаретом Денисенком, предстоятелем розкольницької «Української Православної Церкви Київського Патріархату»¹

¹ Филаретовци чудят в России. Вісник УПЦ, 2008. № 85. С. 6.

тощо. Однак він був змушений констатувати, що Святіший Філарет все ж представив грецькій делегації зі Стамбула позицію УПЦ КП щодо основних питань церковного життя в Україні, а також, що очолювана ним УПЦ КП є готовий до діалогу, «якщо він приведе до утворення єдиної помісної та автокефальної Української Православної Церкви»¹. У свою чергу голова посольства Вселенського Патріархату митрополит Еммануїл зазначив, що метою візиту делегації є ознайомлення з життям Української Церкви, її реальним становищем і проблемами. Як вбачається з публікації, він запевнив присутніх, що Константинополь уважно стежить за подіями в Українській Церкві та прагне, «як Церква-Мати», сприяти вирішенню її проблем.

Водночас, щоб звинуватити державу у втручанні у церковні справи, дописувач наголосив, що на зустрічі були присутні заступник глави Секретаріату Президента України Юрій Богуцький, відповідальний працівник СП Андрій Ткачук, а також народний депутат України Петро Ющенко. У лютому 2009 року митрополит Кирило Гундяєв очолив РПЦ і почав активно втручатися в Україну, шукаючи різні приводи. Українське суспільство поринуло у вир «хрестових походів», «входів» і «виходів». Усі ці вояжі були організовані російськими спецслужбами та завербованими місцевими українськими манкуртами та проходили під егідою ідеології «русского мира». Вони активно і широко висвітлювалися в ЗМІ. Для прикладу наведемо статтю з «Волинських єпархіальних відомостей», у якій сказано: «Літо 2009 року в Україні запам'яється пристрастями, пов'язаними з візитом Московського Патріарха Кирила до нашої країни. матеріали, звернення, заяви, інтерв'ю, рекламно-агітаційної продукції... Усе це було наповнене передчуттям нового Дивно і соромно дивитися на розкол між нашими людьми, мирянами, які досі є фанатичними прихильниками російської церкви їхні хвалебні вітання, вигуки, скандування, думаєш: так має діяти імперська пропаганда на людину, її світогляд, психіку, щоб вона не хотіла бачити очевидного, не хотіла бути господарем в Українському

¹ Филаретовци чудят в России. Вісник УПЦ, 2008. № 85. С. 6.

Православ'ї. Домівки, не остерігається лжепророків, які приходять «в овечій шкурі, а всередині — хижі вовки», — писав В. Собко¹.

Маніпулюючи настроями вірян і виявляючи пильність української влади, духовенство УПЦ МП час від часу поширювало в пресі актуальну інформацію про примирення, прагнення до діалогу і навіть таке ж прагнення до автокефалії, як УПЦ КП хоче, але канонічним шляхом, а не самопроголошенням. Так, у вересні 2009 року офіційний сайт УПЦ МП повідомляв, що «2 жовтня в Києво-Печерській Лаврі проходить перше спільне засідання робочих груп УПЦ і так званого «Київського патріархату». Темою зустрічі стане обговорення можливості діалогу Української Православної Церкви з розкольниками. Крім того, 4 і 6 жовтня члени спеціальної комісії Константинопольського Патріархату проведуть переговори в Києві з предстоятелем самопроголошеної «Української Автокефальної Православної Церкви» Мефодія Кудрякова»². Наскільки ця інформація може сприяти конструктивному діалогу та примиренню, судіть самі.

Після візиту Патріарха Варфоломія в Україну у 2008 році Церкви все ж почали шукати шляхи до єдності та досліджувати власну історію в пошуках історичних основ української автокефалії. Зокрема, у газеті «Волинські єпархіальні відомості», за 2009 рік, прот. Микола Цап публікує статтю «Дві гілки українського православ'я мали стати однією», де розглядає діяльність УАПЦ під час Другої світової війни. Зокрема, зазначалося, що «найважливішою подією в УАПЦ під час Другої світової війни було здобуття національного єпископату. Це були священні чини хіротонії, які надали УАПЦ канонічних єпископів, чим підтвердили спадкоємність Божественної

¹ Синод Вселенського Патріархату визнав Предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ канонічними. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-vselskogo-patriarhatu-viznav-predstoyateliv-upc-kp-ta-uarc-kanonichnimi_n93632.

² Представители Украинской Православной Церкви и раскольники сегодня впервые проведут рабочую встречу. Сайт УПЦ. URL: http://pravoslavie.org.ua/2009/10/02102009_kiev_predstaviteli_ukrainskoy_pравoslavnoy_tserkvi_i_raskolniki_segodnya_vpervie_provedut_rabochuyu_vstrechu/.

ієрархії. в ньому, на жаль, возз'єднання так і не відбулося»¹. У 2010 р. у Волинських єпархіальних відомостях було опубліковано статтю В. Гребенка «1150 років хрещення Русі»², де йшлося про необхідність залучення іноземних джерел української церковної історії та автокефальних прагнень. Зокрема, автор відсилав читачів до польського хроніста Яна Длугоша, який жив у XV ст. і використовували українські літописи, які нині канули в Лету³. У 2011 році дві гілки українського православ'я (УПЦКП та УАПЦ) знову спробували об'єднатися для проголошення автокефалії, про що повідомляв «Голос Православ'я» (21 листопада 2011). Але цей діалог не увінчався успіхом, бо знову втрутилися промосковські впливи. Священний Синод УПЦ КП був змушений офіційно визнати, що «діалоговий процес щодо об'єднання з УПЦ, як з централізованою структурою, вже неможливий... Вважається за доцільне продовження діалогу на єпархіальному та парафіяльному рівні»⁴. У 2012 році РПЦ в Україні відзначила 20-річчя так званого Харківського собору. У своїх публікаціях вони намагалися критикувати ідею автокефалії та очорнити її ідейних засновників. Усі стріли, звісно, спрямовані в серце Патріарха Філарета. «Церковна православна газета», описуючи «урочистості» з нагоди ювілею собору, опублікувала доповідь митрополита Волоколамського Іларіона з різкою критикою автокефального руху та його лідера патріарха Філарета. «Сьогодні, через два десятиліття після Харківського Архієрейського Собору Української Православної Церкви 1992 року, ми все більше усвідомлюємо ключову роль, яку він відіграв. В історії нашої Церкви за останні двадцять років рішення Харківського Собору, визначаючи подальший історичний шлях Української Православної Церкви, не тільки не втратили своєї актуальності, але й донині багато в чому визначають її стан і розвиток. .. І хоча розкол ще не вилікуваний, ми не повинні бентежитися: з історії Церкви ми пам'ятаємо, що були розколи, які

¹ Філарет пояснив, чому Вселенський патріархат згадав про анафему Мазепі. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-soci>

² Апеляція Митрополита Київського і всієї України Філарета до Святійших Православних Патріархів. Православний вісник. 1992. № 6. С. 7–12

³ Там же.

⁴ Зустріч комісії УПЦ КП та УАПЦ, Голос православ'я. 2011. № 21. С. 4.

існували набагато більше років, але Церква Божа все ще пам'ятає про свою втрату дітей, молиться за їхнє спасіння і лагідно чекає їхнього покаєння. Ми віримо, що колись прийде час їх повернення до Церкви, і ми готові прийняти їх як братів у Христі дня справжнього торжества та єдності українського православ'я, і ми від усього серця молимося за його наближення», — наголосив московський ієрарх-українофоб¹.

Події Революції гідності та російської весни 2014 року знову змусили порушити питання автокефалії України. У газеті «Голос Православ'я» за липень 2015 р. священник опублікував статтю «Значення церковних канонів та вплив держави в процесі проголошення автокефалії помісних церков». Важливими полемічними питаннями міжхристиянського і, зокрема, внутрішньоправославного діалогу наприкінці ХХ — початку ХХІ століття стали дискусії навколо концепції автокефалії та джерел її виникнення церков діють сьогодні, додає цьому питанню особливої актуальності, однак, незважаючи на бажання досить значної частини населення, державна влада досі чітко не сформулювала ідею створення Помісної Церкви². Водночас дослідник підкреслив, що за сучасних геополітичних умов і ситуації у Вселенському Православ'ї набуття Помісними Церквами автокефального статусу «за активної підтримки державної влади є цілком виправданим»³.

Як бачимо, українські Церкви постійно шукали шляхів до єдності. Однак поки в цю справу не втрутився Вселенський патріарх, нічого не вийшло. Перші контакти ієрархів Українських Церков із представниками Константинополя відбулися в березні 2015 р. Події широко висвітлювали у «Голосі Православ'я», де було розміщено ряд статей про візит делегацій УПЦ до Канади та США. до Київського Патріархату⁴.

У 2018 році після звернення Президента України, Верховної Ради України та ієрархів українських церков до Константинополя почалися

¹ Акт про відлучення від Церкви монаха Філарета (Денисенка). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/akt-pro-vidluchennya-vid-cerkvi-monaha-filaretadenisenka_n35535

² Колот С., свящ. Значення церковних канонів і державного впливу в процесі проголошення автокефалії помісних церков. Голос православ'я. 2015. № 13. С. 5.

³ Там же.

⁴ Гребенюк В. 1500 років хрещення Руси. Волинські єпархіальні відомості. 2010. № 9. С. 4.

активні дії щодо надання Томосу про автокефалію Україні. ЗМІ тиражували численні інтерв'ю Патріарха Філарета, представників влади, науковців, моральних авторитетів нації та найяскравіших представників національної інтелігенції. У результаті з'явився збірник фахових, науково виважених статей про історичні, канонічні та морально-правові основи церковної автокефалії в Україні. Їхніми авторами є як теологи, так і світські вчені. Зокрема, в інтернет-виданнях Укрінформу було представлено цілісне бачення Предстоятеля УПЦ КП Патріарха Філарета щодо надання автокефалії та пов'язаних з цим ініціатив і процедур з боку Вселенського Патріарха, української влади та всіх інших зацікавлених сторін. Вже тоді Філарет заявляв, що цьому передуватимуть два рішення Константинополя — про недійсність анафем проти Патріарха Філарета та надання Томосу про автокефалію Української Православної Церкви¹. В іншій публікації Укрінформ цитував патріарха Філарета, який дав сміливі прогнози про неминучість надання українській церкві Томосу про автокефалію. «Це може бути дуже швидко, а може бути трохи повільніше. Але це буде. Вселенський патріарх уже відправив до Києва екзархів — своїх послів, які вже зустрілися з керівництвом церкви і президентом. Це свідчить про те, що сам процес уже почався», — стверджував Патріарх Філарет². Також «Голос України» опублікував інтерв'ю з Патріархом Філаретом під назвою «Самостійна Українська Церква — незалежна держава» [28]. Власне ця ідея стала провідною у боротьбі за автокефалію. Ось що про це говорить Почесний Патріарх: «Роль церкви у становленні української державності важко переоцінити. Без Української Церкви не може бути української державності, — зауважує Патріарх Філарет. — Чому? Тому що церква — це А якщо ми заглибимося в історію, то побачимо, що коли розпалася Османська імперія і на Балканах почали утворюватися окремі держави, такі як Греція, Румунія,

¹ . Стодоля В. Послідовна непослідовність: московська патріархія застосовує практику подвійних канонічних стандартів у боротьбі з автокефалією Української Церкви. Волинські єпархіяльні відомості. 2007. № 3. С. 3.

² Патріарх Філарет: Томос буде, процес уже пішов. Укрінформ.URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2540787-patriarh-filaret-tomos-bude-proces-uze-pisov.html>

Болгарія, Сербія, церква брала найактивнішу участь. У цьому процесі утворилася грецька держава, першою вимогою влади і суспільства було її відокремлення від Константинопольського патріархату, тому що керівники держави розуміли: якщо церква Греції буде підпорядкована патріарху Константинополь, який на той час був у складі Османської імперії, тоді грецька держава не буде існувати, тому Грецька церква відокремилася і стала незалежною, протестуючи проти відділення, не визнавала цю церкву автокефальною. років. Так було з Румунською, Болгарською, Сербською церквами... На Помісному Соборі 1-3 листопада 1991 року було одностайно заявлено, що Україні потрібна автокефальна церква. Однак це рішення не було підтримано на рівні державних інституцій. Цим скористалася Москва... Після Томосу історію Руської Церкви слід починати не з князя Володимира, бо Москва і Московська Церква не мають жодного відношення до хрещення Русі, а до 1448 року, коли митрополія с. Москва відділилася від Київської митрополії. Як ми вже зазначали, у 1948 році в Білокам'яному широко відзначали 500-річчя автокефалії Московської Церкви. Тоді чітко сказали, що Російська православна церква існує лише 500 років, а не з 988 року, як ми. Сподіваюсь, що 1030-річчя хрещення Русі ми відсвяткуємо як визнана Українська Автокефальна Церква»¹.

ЗМІ, що були підконтрольні прокремлівським силам і структурам, поширювали неправдиву інформацію з метою дискредитації ідеї автокефалійного руху та його прихильників. Особливо жорстка критика спрямовувалася на Президента України Віктора Ющенка. Це було зроблено з метою образити лідера та розірвати єдність в суспільстві, адже, як зазначається, «деякі ієрархи УПЦ МП» виступали за автокефалію. Однак їхня риторика була дивною, оскільки базувалася на цитуванні апокаліптичних прогнозів московських пропагандистів.

Це свідчить про те, що прокремлівські ЗМІ намагалися підірвати підтримку автокефалійного руху, використовуючи різноманітні маніпуляції

¹ Чорна С. Незалежна Українська Церква – незалежна держава. Голос України. 28 червня 2018

та дезінформацію. Апеляції до апокаліптичних сценаріїв та критика Президента України були спробами зберегти статус-кво та запобігти втраті впливу прокремлівськими силами.

У статті «Київська ідея і українська автокефалія»¹ ієрарх, найближчий до митрополита Володимира, писав, що «російська церковна свідомість не готова прийняти автокефалію Української Церкви. Демонструючи готовність йти «до кінця» в ця справа — аж до переривання молитовного спілкування з Константинополем».

Так, отримання Томосу про автокефалію Православної Церкви України стало епохальною подією, яка стала результатом довготривалої боротьби, молитовних зусиль та системної просвітницької роботи. Цю подію відзначили всі українці, а також ЗМІ як в Україні, так і за її межами.

Наприклад, публікація на Радіо Свобода зазначає, що 5 і 6 січня Президент України Петро Порошенко, Голова Верховної Ради Андрій Парубій та Предстоятель Православної Церкви України Епіфаній (Думенко) взяли участь у церемонії освячення храму, підписання та вручення Томосу в Стамбулі. Цей історичний момент передував Об'єднавчому собору у Києві, на якому українське духовенство обрало Главу новоствореної церкви. Вручення Томосу було кроком, який завершив шлях до самостійності Української Православної Церкви².

У результаті аналізу сучасного українського православ'я стверджується, що його розвиток є результатом процесів деімперіалізації. Кожна з автокефальних церков набула свій незалежний статус у різний спосіб, базуючись на націоналізмі, етнофілетизмі, етатизмі та антиімперіалізмі. Унезалежнення Православної Церкви України та отримання нею автокефалії стали результатом тривалої боротьби, спрямованої на подолання імперських амбіцій Руської православної церкви та збереження церковної самостійності. В результаті українське православ'я

¹ Олександр Драбинко, митрополит. Київська ідея і українська автокефалія. URL: https://lb.ua/society/2018/06/04/399223_kievskaya_ideya_ukrainskaya.html.

² Сардарова Е. Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-dli-ukrainy-vse-shcho-trebaznaty/29691914.html>.

представлене двома канонічно легітимними церковними структурами, які прагнуть до утворення єдиної церкви у майбутньому.

2.2. Значення отримання Томосу та перспективи розвитку православної церкви в Україні

Події на Майдані у 2013-2014 роках та російсько-українська війна суттєво вплинули на релігійно-конфесійні відносини в Україні. Московський патріархат втратив підтримку влади та монопольне становище, під час Майдану українська церква здобула авторитет і довіру. Після Майдану популярність УПЦ Київського Патріархату зросла, а УПЦ Московського Патріархату знизилася. На початок 2018 року більше половини опитаних українців належали до УПЦ КП. Передача Почаївської та Києво-Печерської лавр від МП до ПЦУ є важливим питанням¹.

Також для максимального становлення українських церков важливо, щоб процес переходу віруючих і громад з УПЦ МП до них тривав. Україна стоїть на роздоріжжі віросповідань, де релігійні спільноти шукають своє місце в суспільстві. Держава, свідомо важливості релігійної свободи, гарантує кожній громаді право на вибір підпорядкування і наголошує на важливості внутрішньої незалежності. За добуванням єдності та створенням помісної церкви молиться країна, сподіваючись, що це стане кроком до її єднання та збереження національної ідентичності.

У зверненні до Вселенського Патріарха Варфоломія, та Верховної Ради України, йдеться про необхідність використання канонічного авторитету для усунення церковного поділу та визначення статусу української православної церкви. Зокрема, звернення відзначає актуальність ситуації в Україні, де Російська Федерація здійснює військову агресію, а війна на Донбасі триває. Верховна Рада України та Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи визнали Російську Федерацію державою-агресором. В цьому контексті звернення закликає до прийняття рішень щодо усунення поділу в українській православній церкві та

¹ Як Майдан змінив ставлення українців до релігійного питання: Газета «Правий сектор», 2018

визначення її статусу¹.

«15 грудня 2018 року увійшло в історію України як священний день, день створення Автокефальної Помісної Української Православної Церкви (ПЦУ). День незалежності України від Росії. Тепер України не буде, за словами Тараса Шевченка, пити «московську отруту з московської чаші»².

У зверненні відзначається роль Святішого Вселенського Патріарха Варфоломія у зціленні ран, завданих Українській Православній Церкві століттями підпорядкування Москві. Затверджено проект Томосу, що став свідомством про незалежність та підтвердженням неканонічності анексії Київської митрополії Московією у XVII столітті. Новообраним Предстоятелем Української Православної Церкви став митрополит Епіфаній, який отримав благословення патріарха Варфоломія. Також відзначається визнання Церквою рішення Об'єднаної собору у Києві та його підтримка патріархом Варфоломієм, що свідчить про визнання Вселенською єпархією єдиним чинником УПЦ³.

«Зараз багато говорять про єдину помісну церкву в Україні. Треба розуміти, що йдеться лише про єдину Православну церкву України. УГКЦ — не приймає участь у цьому процесі, і вважає що це внутрішній справа православної церкви. Ми позитивно оцінюємо процеси, які здійснюються для визнання єдиної Православної Церкви України Константинопольським Патріархатом. Наступним логічним кроком буде екуменічний діалог між УГКЦ і єдиним Українським Православ'ям задля відновлення первісної єдності Церкви»⁴.

«Ми не будемо повністю собою, поки не досягнемо єдності з

¹ Звернення Верховної Ради України до Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>

² Порошенко П. 15 грудня день створення Української Автокефальної Помісної Православної Церкви: URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-15-grudnya-v-istoriyi-ukrayini-denstvorennya-ukra-52054>

³ Патріарх Варфоломій Благословив Митрополита Епіфанія: URL: www.pravda.com.ua/news/2018/12/15/7201364/

⁴ Ми позитивно оцінюємо зусилля задля визнання єдиної Православної Церкви: URL: http://news.ugcc.ua/news/mi_pozitivno_ots%D1%96nyuiemo_zusillya_zadlya_vi_znannya_edinoy_pравoslavnoi_tserkvi_glava_ugkts_do_posla_ssha_v_ukrain%D1%96_82511.html

православними братами, відновивши єдність Київської Церкви»¹.

Ідея створення єдиної церкви київської традиції вже давно звучала, і Любомир Гузар висловив її ще у 2011 році. На той момент це можливо було виглядати фантастично, але зараз ця ідея набула реальності. ПЦУ та УГКЦ разом можуть утворити найбільшу Східну Церкву, відповідаючи на запити людей, які виявили бажання побачити об'єднання цих конфесій. Створення єдиної Київської Церкви може мати значні наслідки: зміцнення національної ідентичності, формування найбільшої Східної Церкви, визнання Константинопольським Патріархатом та повернення до первісного стану з повною незалежністю. Однак, на шляху до справжнього союзу стоять складнощі, зокрема, ритуальні відмінності, які потребують вирішення. Але наявна підґрунтя для створення київського обряду, який відображатиме українську традицію.

1. Сформувати групи представників ПЦУ та УГКЦ, в яких би брали участь як професіонали, так і миряни з позитивним досвідом міжконфесійного діалогу, залучаючи також молодіжні християнські організації.

2. Визначити спільне та відмінне у церквах, провівши відповідні дослідження та консультації.

3. Ухвалити рішення, що усуне розбіжності та сприятиме взаємному прощенню, а також ретельно розслідувати та карати будь-які спроби завдати шкоди об'єднанню.

4. Провести спільні консультації з Католицькою та Православною Церквами щодо місця майбутньої церкви у Києві після досягнення повного взаєморозуміння.

5. Здійснювати спільні богослужіння і молитви як позитивний фактор для міжконфесійного діалогу, зокрема через спільну Євхаристію.

6. Широко висвітлювати весь процес для інформування вірних через єпархіальні інформаційні відділи.

¹ УГКЦ не приєднується до єдиної помісної церкви після Автокефалії: URL: <https://section.in.ua/erudition/ukrainska-avtokefalna-tserkva/>.

7. Надавати особливу увагу вихованню дітей та молоді в душі єдиної Помісної Церкви, що сприятиме святій справі єдності.

Усвідомлюючи складність процесу об'єднання ПЦУ та УГКЦ, ми розуміємо, що цим шляхом потрібно йти, і в нашому середовищі достатньо мудрих людей, здатних досягти цієї мети.

Стереотипи, які можуть стати на перешкоді єдності:

а) Переконавання, що обряди церков непорушні і незмінні, хоча насправді вони мають бути живими і дієвими, відкритими до розвитку і змін.

б) Уявлення, що греко-католики — це не «прокляті уніати і зрадники», а брати по вірі, які зберегли традицію Володимирівського хрещення за дорогою ціною.

в) Сприйняття православних як невід'ємної складової частини церковного співтовариства, без яких Церква залишиться неповною і необ'єднаною.

г) Розуміння того, що Москва не є «Третім Римом», а скоріше ворогом, і для примирення з нею потрібне каяття та відмова від імперських традицій, які були нав'язані.

Необхідно відмовитися від московських імперських традицій та звернутися до давніх українських церковних обрядів, які мають відображати нашу культуру та ідентичність

Розглянувши зазначені факти, можна зробити висновок, що ситуація щодо будівництва церковної єдності в Україні є досить позитивною. Майже повністю досягнуто рівня «трутника», де з традиційних церков залишаються лише дві українські — ПЦУ та УГКЦ, з одного боку, та УПЦ МП — з протилежного. Загалом, це свідчить про значний прогрес у напрямі єдності.

Наприклад, Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ (о) припинила своє існування, а його спільнота перейшла або до ПЦУ, або до УГКЦ. Також варто відзначити створення «віртуальної» структури УПЦ КП під керівництвом Патріарха Філарета, хоча й ймовірно, що вона не матиме значного впливу та триватиме недовго.

У певній мірі перспективи об'єднання також відображені в руху Мукачівської греко-католицької єпархії в напрямку єдності з іншими церквами. Однак поки що немає позитивної відповіді від Ватикану на це питання.

Насамкінець, слід підкреслити, що рух до єдності розвивається знизу, що свідчить про активну діяльність віруючих та їхньої важливості в цьому процесі. Віримо, що через молитву і наполегливість український народ зможе подолати світовий розкол християнської церкви та створити єдину церкву з Патріархатом у Києві, яка буде незалежною в управлінні і спільницькою до всього християнського світу.

Позитивний вплив ПЦУ на утвердження державності в Україні виявляється через активну роль різних суб'єктів, непов'язаних безпосередньо з церковним життям. Держава, політичні партії та громадські організації грають важливу роль у залагодженні конфліктів як усередині ПЦУ, так і між цією церквою та іншими конфесійними угрупованнями.

Політична турбулентність у суспільстві не заважає багатьом українцям розуміти, що становлення та розвиток ПЦУ не є приватною справою священнослужителів, але стосується всього українського народу. Народ може здійснити тиск на тих, хто вважає, що майбутнє ПЦУ — це лише їхнє особисте питання.

У цьому процесі держава відіграє ключову роль. Для вирішення міжцерковних конфліктів уряд повинен створити ефективний механізм, що працюватиме на користь цього процесу від імені держави. Такий центральний орган виконавчої влади мав би забезпечувати реалізацію єдиної державної політики у галузі релігії та національних відносин, враховуючи регіональні особливості. На жаль, дотепершні спроби реформування таких органів не завжди були успішними через недолугість політичного керівництва та недостатню увагу до релігійного життя та національних меншин.

Загалом, розвиток ПЦУ та її взаємодія з іншими церквами в Україні потребує активної підтримки та участі держави, яка може створити умови для мирного та конструктивного співіснування різних релігійних громад.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи процеси автокефалізації українського православ'я з кінця ХХ до початку ХХІ століття, стає очевидним, що національна самосвідомість українців стимулювала ці процеси. Це стало результатом становлення української нації та усвідомлення особливої ролі православної церкви в історії та культурі народу. Під впливом політичних та культурних процесів, українці почали виявляти національно-релігійну ідентичність, особливо видиму під час розпаду Російської імперії та існування Української держави в 1917-1921 роках.

У другій половині ХХ століття комуністична ідеологія та політика пригнічення не дозволяли розвитку автокефальних настроїв, проте їхня ефективність згасала з кінцем 1980-х — початком 1990-х років. У цей період УГКЦ вийшла з підпілля, що стимулювало формування автокефалістського руху. УПЦ, виступаючи проти УАПЦ, змушена була дарувати Грамоту про автономію та автокефалію.

Підтримуючись суспільством та опираючись на політичну ситуацію, УПЦ КП та УАПЦ досягли значного розвитку, що відображає високий рівень автокефальних церков в Україні.

Підсумовуючи, можна зазначити, що вплив процесу становлення Української Православної Церкви (ПЦУ) на відродження української нації є значимим і має виключно позитивні наслідки. Поява національної церкви сприяє консолідації суспільства після тривалого періоду бездержавності.

Обрана тема стає особливо актуальною в контексті московської гібридної війни, де Російська Православна Церква виступає одним із факторів агресії. Через багато прикладів видно, що церква Москви завжди служила інтересам імперії, а не християнству, тому вона не має права діяти на території України. Слід зазначити, що вони відходять від суті церкви і все більше наближаються до сектантства.

Ключовим чинником «духовного звільнення» українських християн

від кайданів «русского мира» є створення Єдиної Української Помісної Православної Церкви. Ця церква буде гарантом національного відродження та важливим чинником реалізації національної ідеї.

Наразі ми рухаємось у правильному напрямку, маючи визнану Українську Православну Церкву (ПЦУ) та Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ). Ці дві традиційні київські Церкви мають працювати над зближенням і шукати шляхи до єдності. Українські вірні цих двох конфесій мають спільно працювати на зближення, щоб у майбутньому об'єднатися в одну Христову спільноту.

У даній роботі описано історію Української Церкви від періоду Володимирового хрещення до сучасності. Презентовано перше хрещення та появу перших християн на території України, а також здійснено короткий огляд церковної історії. Узагальнено ключові помилки керівництва Церкви від хрещення до сьогодні.

Також розглянуто взаємозв'язок процесу національного відродження та церковного будівництва, який виявився дуже тісним та взаємовигідним. Аналізувалися наслідки церковних зв'язків України з Москвою, Константинополем і Римом, і охарактеризовано плюси та мінуси кожного з них. Виділено, що Київська митрополія нерідко була підлеглим партнером, а не рівноправним у спілкуванні.

Відзначено відсутність національної Церкви, що призвело до відсутності єдності та держави. Українське душпастирство князів не існувало, оскільки князі не мали впливу на духовенство, але були зв'язки з Москвою, Римом і Стамбулом.

В сучасному контексті, коли Україна активно працює над досягненням повної незалежності та суб'єктивності на міжнародній арені, українські церкви мають продовжувати зближення та об'єднання. Шлях церковного будівництва для українців повинен пролягати через повну ліквідацію церковного поділу.

Зазначено, що для досягнення духовної єдності нації та побудови сильної держави Україні необхідно завершити державотворчі процеси. Виходячи з цього, визнано необхідність боротьби за Єдність Церкви Київського Передання, що матиме позитивний вплив на національну єдність та будівництво Національної Держави.

Завдання були успішно досягнуті наступним чином:

- Вивчена політична значимість християнства, виявлено закономірності цього процесу та встановлено політичні причини Хрещення та утворення Руської Церкви.

- Описано історію Української Церкви від Володимирового хрещення до сучасності з урахуванням багатьох забуттів.

- Встановлено прямий зв'язок між процесом національного відродження і церковним будівництвом.

- Проаналізовано наслідки для українського народу від взаємодії з різними церковними утвореннями.

- Досліджено реалії будівництва єдиної церкви в місті Києві в контексті традицій.

- Розглянуті очікування та перспективи на майбутнє.

Світова історія свідчить, що протягом століть вороги намагалися підкорити нас, причому українська церква відігравала важливу роль у цьому процесі. Після пройденого шляху через Радянський Союз, Москва намагалася не просто підкорити наш народ, але й зберегти свій вплив. Релігійний фактор виявився ключовим у цьому контексті. У Кремлі використовувались різні методи для протидії релігійній автономії українців, що свідчить про їхню обуреність духовним відродженням України. Тут можна бачити більш глобальну загрозу для них, адже без України їхня історико-ідеологічна парадигма про «русский мир» стає неактуальною.

Отже, українському народу потрібно працювати над зміцненням

УГКЦ і ПЦУ, які є традиційними українськими церквами, і намагатися зблизити їх у майбутньому. Також важливо прагнути до проведення Об'єднавчого собору, який закладе кінець тисячолітньому релігійному підпорядкуванню українців і утворить найбільшу національну церкву у світі під керівництвом Патріарха Київського і всієї України-Руси. Це буде кроком до повного подолання московської духовної окупації та формування єдиної християнської національної Церкви, незалежної в управлінні та в причасті з усім християнським світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління УРСР (надалі — ЦДАЖР). Ф. 3984. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 2.
2. ЦДАЖР. Ф. 3984. Оп. 2. Спр. 29. — Арк. 13.
3. ЦДАЖР. Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 103. — Арк. 1.
4. ЦДАЖР. Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 103. — Арк. 3.
5. Акт про відлучення від Церкви монаха Філарета (Денисенка). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/akt-pro-vidluchennya-vid-cerkvi-monaha-filaretadenisenka_n35535
6. Безансон А. Кордони Європи на сході та російське питання. Незалежний культурологічний часопис “І”. URL: [www.ji.lviv.ua /n10texts/bezanson.htm](http://www.ji.lviv.ua/n10texts/bezanson.htm).
7. Гвань, Іван. (29.03.2011). Янукович — православний діяч міжнародного масштабу. Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org>
8. Герман, Ганна. (06.04.2010). Янукович вірний одній Церкві. Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org>
9. Гудзик Клара. (2005). Держава і Церква: Президент пообіцяв посередництво. Газета «День», №107, URL: <https://day.kyiv.ua>
10. Евстратій, архієпископ. (23.11.2019). У Епіфанія визнали: Зеленський ставиться до церковного питання не так, як Порошенко. Інтернет-видання «Главком», URL: <https://glavcom.ua>
11. Епіфаній: Будемо відходити від російських імперських традицій богослужіння до грецьких: URL: https://censor.net.ua/ua/news/3114489/epifaniyi_budemo_vidhodyty_vid_rossiyskyh_imperskyh_tradytsiyi_bogoslujinnya_do_gretskyh_ale_postupovo
12. Забанджала М. Наше бачення єдності Української Церкви: URL: <https://pravyysektor.info/chogo-pragnemo-cerkva/nashe-bachennya-yednostiukrayinskoyi-cerkvy>.

13. Звернення Верховної Ради України до Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>
14. Кравчук, Л.М. (22.01.2014). Україні пощастило мати пастирем Патріарха Філарета: інтерв'ю / [спілкувався] Юрій Дорошенко // Релігійно-інформаційна служба України, URL: <https://risu.ua>
15. Ми позитивно оцінюємо зусилля задля визнання єдиної Православної Церкви: URL: http://news.ugcc.ua/news/mi_pozitivno_ots%D1%96nyuiemo_zusillya_zadlya_viznannya_iedinoi_pravoslavnoi_tserkvi_gla_va_ugkts_do_posla_ssha_v_ukrain%D1%96_82511.html.
16. Міністерство Культури України. Роз'яснення щодо зміни релігійними громадами підлеглості: URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245468658&cat_id=244913751
17. Олександр Драбинко, митрополит. Київська ідея і українська автокефалія. URL: https://lb.ua/society/2018/06/04/399223_kievskaya_ideya_ukrainskaya.html.
18. Патріарх Варфоломій Благословив Митрополита Епіфанія: URL: www.pravda.com.ua/news/2018/12/15/7201364/
19. Патріарх Філарет: Томос буде, процес уже пішов. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2540787-patriarh-filaret-tomos-bude-proces-uze-pisov.html>.
20. Порошенко П. 15 грудня день створення Української Автокефальної Помісної Православної Церкви: URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-15-grudnya-v-istoriyi-ukrayini-denstvorennya-ukra-52054>
21. Порошенко П. Єдина помісна православна церква допоможе єднанню країни: URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1486504-p-poroshenko-yedinapomisna-pravoslavna-tserkva-dopomozhe-yednannuyu-krayini>
22. Порошенко, П. (19.04.2018). Єдина помісна церква — питання не релігії, а геополітики. Інтернет-видання «Лівий Берег», URL: <https://lb.ua>

23. Потреба духовної Єдності українців: URL: <https://pravyysektor.info/poglyad/potreba-duhovnoyi-yednosti-ukrayinciv>
24. Православна Церква України: шлях крізь віки. URL: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/>.
25. Представители Украинской Православной Церкви и раскольники сегодня впервые проведут рабочую встречу. Сайт УПЦ. URL: http://pravoslavnye.org.ua/2009/10/02102009_kiev_predstaviteli_ukrainskoy_pravoslavnoy_tserkvi_i_raskolniki_segodnya_vpervie_provedut_rabochuyu_vstrechu/.
26. Сардарова Е. Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-dli-ukrainy-vse-shcho-trebaznaty/29691914.html>.
27. Синод Вселенського Патріархату визнав Предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ канонічними. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-vselenskogopatriarhatu-viznav-predstoyateliv-upc-kp-ta-uapc-kanonichnimi_n93632.
28. Томос про Автокефалію Української Церкви: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2614225-tomos-povnij-tekstukrainskou.html>
29. УГКЦ не приєднається до єдиної помісної церкви після Автокефалії: URL: <https://section.in.ua/erudition/ukrainska-avtokefalna-tserkva/>.
30. Філарет пояснив, чому Вселенський патріархат згадав про анафему Мазепі. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2543179-filaret-poasniv-comuvselenskij-patriarhat-zgadav-pro-anafemu-mazepi.html>.

Література

31. Алфеев І. Доповідь з нагоди 20-ї річниці Харківського собору. Церковна православна газета. 2012. № 11. С. 2.

32. Апеляція Митрополита Київського і всієї України Філарета до Святійших Православних Патріархів. Православний вісник. 1992. № 6. С. 7–12.
33. Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. (2023). Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії. Київ : Адеф-Україна
34. Бжезинський З. Україна у геостратегічному контексті: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія»: 2006.
35. Блажейовський Д. Три церковні унії: Львів, 2010. 3 с.
36. Близенець В. Повість минулих літ: літопис / переклад: Київ, Веселка 1989. 220 с.
37. Бокоч, В.М. (2020). Президент України Л.Кучма: особливості релігійної політики. Релігієзнавчі студії, № 21, с. 30–34. doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.4
38. Висоцька Т. М. Автокефалія православних як чинник змін в релігійно-церковному та суспільно-політичному житті України. Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 031 Релігієзнавство. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2020.
39. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. — IV — XX ст. К., 1990. Ч. 1. 364 с.
40. Гонак, І. М. Створення Православної церкви України та надання їй Томосу про Автокефалію: національна безпека та економічний ефект
41. Горський В. С. Святі Київської Русі: Київ: Абрис, 1994.
42. Гребенюк В. 1500 років хрещення Русі. Волинські єпархіальні відомості. 2010. № 9. С. 4.
43. Делегація УПЦ в Канаді відвідала Київську Патріархію. Голос православ'я. 2015. № 5. С. 3.
44. Загребельний І. Апостольство Меча, християнство і застосування сили: Крила, Тернопіль, 2020.

45. Заява прес-центру Київської патріархії з приводу ініціатив щодо відновлення єдності Українського православ'я. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 2.
46. Звернення Всеукраїнського православного собору до Верховної Ради. Православний вісник. 1992. № 6. С. 5.
47. Звернення до Президента України Кравчука Л.М. Православний вісник. 1992. № 6. С. 6.
48. Зустріч комісій УПЦ КП та УАПЦ. Голос православ'я. 2011. № 21. С. 4.
49. Іванишин В. Українська Ідея вибрані твори: Посвіт, Дрогобич, 2014.
50. Ігнатенко О. Вселенська церква нас не визнає. Людина і світ. 1998. № 3. С. 33 — 36.
51. Ілїн І. Християнський націоналізм. Волинські єпархіальні відомості. 2013. № 6. С. 2.
52. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. К.: Знання, КОО, 1999. 735 с.
53. Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) / За ред. О.С. Онищенко. К.: Наукова думка, 1991. 104 с.
54. Капранови Б. Історія нашої Церкви: Зелений пес, Київ, 2017.
55. Київський Патріархат — Помісна Українська Православна Церква. Історикоканонічна декларація: видавничий відділ УПЦ КП: Київ, 2009.
56. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. Київ : Видавництво УПЦ КП, 2008. 368 с.
57. Колот С., свящ. Значення церковних канонів і державного впливу в процесі проголошення автокефалії помісних церков. Голос православ'я. 2015. № 13. С. 5.
58. Левицький, Ю. (1996). Президент Леонід Кучма і його церковна політика. Патріархат. № 11 (311)

59. Лозовий М. Про цинізм і маргінальність ідеї Українського національного православ'я. Вісник УПЦ. 2001. № 1. С. 10.
60. Підніmemo з руїн визначну святиню України — Михайлівський Золотоверхий монастир. Православний вісник. 1993. № 4-6. С. 19.
61. Постановами Всеукраїнського Православного собору. Православний вісник. 1992. №6. С. 3.
62. Пушко В. Об'єднання українського православ'я: позиція ієрархів УПЦ МП. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 5.
63. Саган О. Єдина Українська Помісна Православна Церква: Київ: КПБА 2016.
64. Саган О. Православна Церква України Конституювання та перспективи розвитку: Київ: ВРІФ ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2019.
65. Собко В., прот. Зворотній ефект приїзду Московського Патріарха Кирила в Україну, як і прогнозували, став візитом розчарування. Але в результаті — Київський Патріархат став лише міцнішим. Волинські єпархіальні відомості. 2009. № 8. С. 2.
66. Стодоля В. Послідовна непослідовність: московська патріархія застосовує практику подвійних канонічних стандартів у боротьбі з автокефалією Української Церкви. Волинські єпархіальні відомості. 2007. № 3. С. 3.
67. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку від прадавніх часів до Французької революції: Наш Формат, Київ, 2019. 253 с.
68. Цап М., прот. Дві гілки українського Православ'я мали стати одно. Волинські єпархіальні відомості. 2009. № 3. С. 4.
69. Церква й життя. Харків, 1998. 337 с.
70. Чорна С. Незалежна Українська Церква — незалежна держава. Голос України. 28 червня 2018.
71. Швидкий В. Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності Української Церкви (Константинополь, 1918 —

1920 роки). Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2005. Вип. 14. С. 33–44.

72. Як Майдан змінив ставлення українців до релігійного питання: Газета. «Правий сектор», 2018.